

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Çerçevesinde İspat Hakkına Getirilen Sınırlamanın Anayasa'ya Uygunluğu Sorunu

Vildan SEZİŞLİ ^{1*}

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkiye

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi

Geliş: 13.02.2025

Kabul: 06.05.2025

Yayın: 05.06.2025

Anahtar Kelimeleri:

Yabancı yatırımcı,
Doğrudan yabancı yatırım,
Ticari sır, İspat hakkı,
İspat hakkının
sınırlandırılması.

ÖZET

Ülkeler, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik stratejilerini egemenlik hakları çerçevesinde belirlemektedir. Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin temel yasal çerçeve, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile çizilmiştir. Anılan Kanun’da, yabancı yatırımcıların yatırımlarıyla ilgili olarak Müsteşarlığa bildirdiği istatistiki bilgilerin, yalnızca istatistik amaçlı kullanılabileceği ve ispat aracı olarak kullanılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak, idarenin hakkını arayabilmesi açısından tüm bilgi ve belgelerin ispat aracı olarak kullanılabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, ilgili hükmün hukuki açıdan tartışmaya açık bir yapıda olduğu görülmektedir.

Çalışmada öncelikle yabancı yatırımcı ve doğrudan yabancı yatırım kavramları açıklanacaktır. Ardından Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nda yabancı yatırımcıların yatırımları ile ilgili bildirdikleri istatistiki bilgilerin ticari sır olarak kabul edilip edilemeyeceği analiz edilecektir. Bu bağlamda ticari sır ve hukukumuzda ticari sırlara sağlanan koruma mekanizmaları üzerinde durulacaktır. Son olarak ispat hakkı ve bu hakkın anayasal güvenceleri incelenerek, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nda, yabancı yatırımcıların yatırımları ile ilgili bildirdikleri istatistiki bilgilerin ispat aracı olarak kullanılmasına sınırlama getiren ilgili hükmün Anayasa’ya uygunluğu değerlendirilecektir.

The Constitutionality of the Limitation on the Right of Proof within the Framework of the Foreign Direct Investment Law

Article Info

Article History

Received: 13.02.2025

Accepted: 06.05.2025

Published: 05.06.2025

Keywords:

Foreign investor, Foreign direct investment, Trade secret, Right of proof, Limitation of the right of proof.

ABSTRACT

Countries determine their strategies for foreign direct investments within the framework of their sovereign rights. The Foreign Direct Investment Law establishes the basic legal framework for foreign direct investments in Türkiye. According to the preceding law, the statistical information provided by foreign investors to the Under secretariat regarding their investments can only be used for statistical purposes and cannot be used as evidence. For the administration to be able to claim its rights, it is, however, vital that all information and documentation can be used as evidence. It can be seen from this framework that the relevant regulation is open to discussion from a legal perspective.

This study will first explain the concepts of foreign investor and foreign direct investment. Next, it will be determined whether the statistical information reported by foreign investors regarding their investments can be considered trade secrets under the Foreign Direct Investment Law. Trade secrets and the protection mechanisms provided for them in our law will be discussed in this context. Finally, the right of proof and the constitutional guarantees of this right will be analyzed and the constitutionality of the relevant provision of the Foreign Direct Investment

Law, limiting the use of statistical information reported by foreign investors regarding their investments as a means of proof, will be evaluated

To cite this article:

Sezişli, V. (2025). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Çerçevesinde İspat Hakkına Getirilen Sınırlamanın Anayasa'ya Uygunluğu Sorunu”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), s. 174-203. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2025.151>.

***Sorumlu Yazar:** Vildan SEZİŞLİ, sezislivildan@gmail.com

GİRİŞ

Yabancı yatırımlar ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlarda ülkeler açısından önemli faydalar sağlamaktadır. Bu doğrultuda, ülkeler yabancı yatırımları teşvik edebilmek amacıyla çeşitli hukuki düzenlemeler geliştirmekte ve uygulamaya koymaktadır. Türkiye, bu doğrultuda birçok uluslararası sözleşmeye taraf olmuş ve iç hukukunda yabancı yatırımcıları teşvik eden düzenlemelere yer vermiştir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun¹ (DYYK) 4'üncü maddesinde, yabancı yatırımcıların yatırımlarıyla ilgili olarak Müsteşarlığa² bildirdiği istatistiki bilgilerin ispat aracı olarak kullanılamayacağı hükme bağlanmaktadır. Söz konusu hükmün temel amacı, yatırımcıların bildirdiği bilgilerin gizliliğini korumaktır. Bununla birlikte bu düzenleme, söz konusu bilgilerin hukuki süreçlerde delil olarak kullanılmasını engellemekte ve bu durum, hak arama özgürlüğü bağlamında hukuki açıdan tartışmaya açık bir mesele haline gelmektedir. İlgili düzenlemenin hukuki sonuçlarını kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle temel kavramlar ele alınmalı ve istatistiki bilgilerin ticari sırların korunmasına yönelik önlemler kapsamında korunup korunamayacağı incelenmelidir.

I. YABANCI YATIRIMLARA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE HUKUKİ ÇERÇEVE

Küreselleşme öncesinde göz ardı edilen yabancı yatırımlar, kalkınmaya sundukları katkıların fark edilmesiyle bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dikkatini üzerine çekmektedir³. Zira

¹ RG. 17.06.2003-25141.

² 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş kapsamında Hazine Müsteşarlığı kaldırılarak, tüm yetkileri Hazine ve Maliye Bakanlığı'na devredilmiştir. Bkz. RG. 10.07.2018-30474. Çalışmada DYYK'da geçen “Hazine Müsteşarlığı” ifadesinin, “Hazine ve Maliye Bakanlığı” olarak anlaşılması gerekmektedir.

³ Bilgin, Mehmet Hüseyin. “Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi.” *Öneri Dergisi*, C. 6, S. 22, 2004, s. 257. Ülkeler açısından sermaye ve bu sermayeyi değere dönüştürecek insan kaynağı, ekonomik ve toplumsal gelişim bakımından kritik bir öneme sahiptir (Kaya, Talat. “Dünyadaki Örnekler Işığında Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Uygulamasına Eleştirel Bir Bakış.” *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2021, s. 130). Bu önemi göz önünde bulunduran ülkeler, yabancı yatırımlarla, sermayeyi ve onu değere dönüştürecek insan kaynağını kendi ülke kaynaklarına dâhil etmeye çalışmaktadır (Kaya, s. 130). Ancak bu noktada gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımcılar eliyle, işlerine müdahale edilmesi, doğal kaynaklar üzerinde egemenliklerinin ihlal edilmesi endişesini taşıyabilmektedir (Karaoğlu, Ali Osman. *Yabancı Yatırımların Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*. 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 71). Siyasi bağımsızlıklarını yeni elde eden ülkeler de, yabancı yatırım

yabancı yatırımlar, modern teknolojilerin ülkeye kazandırılmasını, yeni istihdam olanaklarının artırılmasını, yaşam standardının yükselmesini, iş yönetimi ve idaresinde yeni yaklaşımların benimsenmesini, rekabet gücünün artmasını ve sermaye piyasasının güçlenmesini sağlamaktadır⁴.

Yabancı yatırımcı yatırım kararı verirken ülkenin hukuki, siyasi ve ekonomik yapısını dikkate almaktadır⁵. Dolayısıyla yabancı yatırımları teşvik etmek isteyen ülkelerin ekonomik ve siyasi istikrar⁶ ile güvenilirlik özellikleri açısından cazibe merkezi olması gerekmektedir⁷. Yabancı yatırımları teşvik etmek isteyen ülkelerin, ayrıca yabancı yatırımcının tercihlerine etki edecek sağlam bir hukuki alt yapı tesis etmeleri de önem taşımaktadır. Bu noktada konuya ilişkin yatırımcıların gereksinimlerini ve taleplerini göz önünde bulunduran güvenilir bir yatırım mevzuatının varlığı gerekli görülmektedir⁸. Dolayısıyla yabancı yatırıma ilişkin mevzuatın hazırlanmasında hukuk devleti ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Zira hukuk düzeninin, hukuk devleti ilkelerine uygun olması o ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinde güvenli bir liman olmasının teminatıdır⁹. Güven vermeyen bir hukuk düzeni ülkelerin ekonomik küreselleşmeden pay alma olgusunu olumsuz etkilemektedir¹⁰.

Yabancı yatırım konusu devletlerin egemenlik hakları kapsamında kendi insiyatifleri ile düzenlenmekte, bu insiyatif devletlerin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar, yatırımcılarla imzaladığı sözleşmeler¹¹, yürürlüğe koyduğu yasal düzenlemelerle şekillenmekte, dönemin gereksinimleri

yoluyla ekonomik bağımsızlıklarını kaybetme endişesi ile yabancı sermayeye soğuk bakabilmektedir (Dost, Süleyman. *Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 106, dn. 4).

⁴ Demir Gökyayla, Cemile/ Süral, Ceyda. “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 2004, s. 132.

⁵ Demir Gökyayla/ Süral, s. 133; Çelikel, Aysel. “Yabancı Yatırımların Teşviki Amacıyla Yapılan Yeni Yasal Düzenlemeler.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 23, S. 1-2, 2011, s. 162; Çelikel, Aysel/ Öztekin Gelgel, Günseli. *Yabancılar Hukuku*. 27. Baskı, Ankara, 2022, s. 233; Ener, Mustafa Alper. *Uluslararası Yatırım Hukuku*. 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024, s. 110. Yabancı yatırımcının dikkate aldığı hususlar kapsamında, Türkiye’de atılması gereken adımlar Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı 2020 Raporu’nda belirtilmişti (Ener, s. 320). Bu noktada 2021 yılında Dünya Bankası’nın, bu raporun yayınlanmasına son verme kararı aldığı, “Business Ready (B-Ready)” adı verilen yeni bir raporlama aracı oluşturulduğunu belirtmekte fayda vardır (Dündar, Hasan Çağlayan. *Türkiye’nin İş Yapma Kolaylığındaki Yolculuğu: B-Ready Raporu ve Yeni Ufuklar*. 2024, s. 2, <https://www.researchgate.net/publication/385001443> (ET: 02.01.2025)).

⁶ Siyasi istikrar ile yabancı yatırımlar arasında doğrudan orantı kurulmaktadır (Cuervo-Cazurra, Alvaro, vd. “Host Country Politics and Internationalization: A Meta-Analytic Review.” *Journal of Management Studies*, C. 60, S. 1, 2023, s. 232). Yabancı yatırım üzerinde siyasi etki, hükümetin yabancı yatırımlara doğrudan müdahalesi ya da siyasi olayların iş faaliyetleri ve performans üzerindeki dolaylı olumsuz etkisi şeklinde gündeme gelebilmektedir (Cuervo-Cazurra vd., s. 206-207). Siyasi etkinin, şiddet içermeyen (hükümet türü, kamu yolsuzluğu, liderlik değişikliği) ve şiddet içeren (silahlı çatışma, terörizm) olmak üzere 5 ana yönü bulunmaktadır (DeGhetto, Kaitlyn. “What’s in a Name (Political Risk)? A Review of Political Risk and Foreign Investment Decisions.”, *Cross Cultural & Strategic Management*, C. 31, S. 1, 2024, s. 50). COVID-19 salgını, iklim değişikliğiyle ilgili doğal afetler, yapay zeka gibi küresel olayların hükümetlerin müdahalesini gerektirmesi, önde gelen dünya güçleri arasındaki artan gerginlikler ve yerleşik politik normlara meydan okuyan popülizm dalgalarının yükseldiği bir zamanda, çok uluslu şirketler giderek daha fazla ev sahibi ülke riski kaynağı olarak siyasi yapıya odaklanmaktadır (DeGhetto, s. 51).

⁷ Dost, s. 118; Özel, Sibel. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 23, S. 1-2, 2011, s. 599.

⁸ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/327), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090ss0142.pdf> (ET: 27.11.2024).

⁹ Çelikel, s. 161. Küreselleşme ile ülkelerin dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri düzenlenmekte, bu kapsamda iç hukuk da yeniden yapılandırılmaktadır (Çelikel, s. 161).

¹⁰ Çelikel, s. 161.

¹¹ Devletler yabancı yatırımcıyla “yap-işlet-devret sözleşmeleri”, “yap-kirala-devret sözleşmeleri”, “işletme hakkı devri sözleşmeleri”, “yap-işlet sözleşmeleri” ve “imtiyaz sözleşmeleri” şeklinde yatırım sözleşmeleri yapabilmektedir (Ener, s. 239).

doğrultusunda değişikliğe uğramaktadır¹². Söz konusu düzenlemeler, ülkelerin ekonomik politikaları ve ulusal güvenlik hassasiyetleri doğrultusunda farklılık arz etmektedir. Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında yabancı yatırımın ülkeye girişine ilişkin düzenlemelerin yabancı yatırımlara tamamen kapalı tutulan bir sistem ile tüm sektörlerde herhangi bir resmi onay veya denetim gerektirmeyen serbest giriş sistemi arasındaki yelpazede yerini bulduğu görülmektedir¹³. Türkiye doğrudan yabancı yatırım için en liberal yasal rejimlerden birine sahiptir¹⁴.

Mevzuatımızda yabancı yatırıma ilişkin temel düzenleme DYYK'dır¹⁵. İlgili Kanun'a dayanılarak iki yönetmelik yürürlüğe girmiş olup, birisi "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği"¹⁶ (DYYKUY), diğeri de "Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik"¹⁷ (Kilit Personel Yönetmeliği)'dir. Yabancı yatırımcının yatırım yaptığı sektörü düzenleyen hukuk kuralları da konuya ilişkin hükümlerin yer aldığı düzenlemelerdendir. Bu düzenlemeler yabancı yatırıma ilişkin mevzuatla birlikte tatbik edilmektedir¹⁸.

Taraf olunan iki¹⁹ ya da çok taraflı uluslararası anlaşmalarda²⁰ da yabancı yatırıma ilişkin

¹² Ener, s. 28. Bu noktada siyasi karar alma sisteminin, yabancı yatırımları kısıtlayabilecek yeni düzenlemeler hazırlamasının ne kadar kolay olduğunu gösterdiğini belirtmekte de fayda vardır (Cuervo-Cazurra vd., s. 222).

¹³ Ener, s. 82.

¹⁴ Bkz. US Department of State, <https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/turkey/> (ET: 02.01.2025).

¹⁵ DYYK, IMF ile yürütülen ekonomik istikrar programı kapsamında hazırlanmıştır (Bilgin, s. 253). DYYK öncesinde 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (YSTK) (RG. 23.01.1954-8615) yürürlükte idi. YSTK'dan önce ise yabancı yatırıma ilişkin hükümler Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu'nda (YSYTK) (RG. 09.08.1951-7880) yer almaktaydı. Yabancı yatırımlar Osmanlı devleti döneminde kapitülasyonlar, İngiltere ile yapılan 1838 Ticaret Anlaşması (Balta Limanı Anlaşması) ve aynı nitelikte diğer devletlerle yapılan anlaşmalar, borçlanma ve Düyun-u Umumiye gibi faktörlere bağlı olarak gelişse de, bu unsurların oluşturduğu hukuki zemin nedeniyle sağlıklı bir ilerleme kaydedilememiştir (Erten, Rifat. "Türk Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar." *Türkiye Barolar Birliği Vatandaşlık, Göç, Mülteci ve Yabancılar Hukukundaki Güncel Gelişmeler*, Ed. Kay Hailbronner vd., Şen Matba, 2009, s. 398 (yabancı yatırım)). Başlangıçta Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, dış borçlar aracılığıyla sağlanırken, zamanla bu durum değişerek farklı bir yapı kazanmıştır (Şener, Sefer/ Kılıç, Cüneyt. "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye." *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 2008, s. 22). İlk yabancı sermayenin, 1840'lı yıllarda borçlanma yolu ile ülkemize girdiğine ilişkin bkz. Şener/ Kılıç, s. 23.

¹⁶ RG. 20.08.2003-25205.

¹⁷ RG. 29.08.2003-25214.

¹⁸ Çelikel/ Öztekin Gelgel, s. 230. Örneğin, deniz ve hava ulaşımı, turizm, maden, petrol, sigorta ve bankacılık gibi sektörlerle yönelik özel düzenlemelerin yanı sıra, serbest bölgeler, endüstri bölgeleri ve teknoloji geliştirme bölgelerine ilişkin düzenlemeler, DYYK mevzuatıyla birlikte uygulanmaktadır (Çelikel/ Öztekin Gelgel, s. 240).

¹⁹ Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmalarına ikamet, ticaret ve seyrüsefer anlaşmaları öncülük etmiştir (Erten, Rifat. *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü*. Sözkese Matbaacılık, Ankara, 2005 (yabancılar hukuku), s. 158; Ener, s. 93, 184). Modern dünyada ilk yatırım anlaşmasının 1959 yılında imzalanmış olduğu belirtilmektedir (Yackee, Jason Webb. "Bilateral Investment Treaties, Credible Commitment, and the Rule of (International) Law: Do BITs Promote Foreign Direct Investment?." *Law & Society Review*, C. 42, S. 4, 2008, s. 816; Ayhan İzmirli, Lale. "Uluslararası Yatırım Hukukunda 'Yatırım' Kavramı." *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2018, s. 107). Türkiye bu konuda ilk anlaşmayı 1963 yılında Almanya ile yapmıştır (Ekşi, Nuray. *Milletlerarası Ticaret Hukuku*. 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 537 (ticaret)). Türkiye'de yürürlükteki anlaşmalar için bkz. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk/al1602> (ET: 23.01.2025).

²⁰ "Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasında Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşme" (Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States) (ICSID Sözleşmesi) (RG. 02.06.1988-19830); "Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi" (Multilateral Investment Guarantee Agency Agreement) (MIGA Konvansiyonu) (RG. 02.06.1988-19830); "Enerji Şartı Anlaşması" (Energy Charter Treaty) (ECT) (RG. 06.02.2000-23956); "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması" (General Agreement on Trade in Services) (GATS) (RG. 25.02.1995-22213); "Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkındaki New York Sözleşmesi"

hükümler yer almaktadır²¹.

Yabancı yatırıma ilişkin hükümlere DYYK, DYYKUY, Kilit Personel Yönetmeliği, taraf olunan uluslararası yatırım anlaşmalarının yanında, Uluslararası İşgücü Kanunu²² (UİK), Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği²³ (UİKUY), Turkuaz Kart Yönetmeliği²⁴, Türk Vatandaşlığı Kanunu²⁵ (TVK), Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik’de²⁶ (TVKUY) de yer verilmektedir.

İlgili düzenlemelerle yabancıların ülkede yatırım yapmalarını sağlayacak teşvikler uygulanmaktadır²⁷. Bu noktada yabancı yatırımları teşvik amacıyla yabancı yatırımcıya vatandaşlık verme²⁸, ikamet izni²⁹ ve çalışma izni vermede kolaylık sağlama gibi yöntemler uygulamaya

(Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards) (New York Convention) (RG. 21.05.1991-20877) yabancı yatırıma ilişkin hükümler içeren çok taraflı anlaşmalara örnek gösterilebilir.

²¹ Bu anlaşmaları devletler, uluslararası yatırımları teşvik etmek niyetiyle imzalamaktadır (Carlson, David/ Ziegler, Jeffrey. “The Role of Democratic Governance and Indirect Expropriation in International Investment Treaty Violations.” *Uluslararası İlişkiler*, C. 18, S. 72, 2021, s. 40). İlgili anlaşmalar yabancı yatırımcıları, bu yatırımların yapıldığı devletin olası politikalarından koruyarak, kendilerine güvenliklerini artırma fırsatı sunmaktadır (Carlson/ Ziegler, s. 40). Ancak bu anlaşmaların ülkelerde doğrudan yabancı yatırımları teşvik edip etmediğine ilişkin net veriler bulunmamaktadır (Carlson/ Ziegler, s. 40). İlgili anlaşmaların yabancı yatırımı teşvik edip etmediği konusunda yürütülen istatistiksel çalışma sonuçlarının tutarsız ve çelişkili olup, yatırım kararlarını anlamlı bir şekilde etkileyip etkilemediğinin belirsiz olduğu (Yackee, s. 806-807); yabancı yatırımcıların yatırım yapmaya karar verirken öncelikle diğer yatırımcıların görüş ve deneyimlerine güvendikleri ifade edilmektedir (Yackee, s. 811). Şu hususu belirtmekte de fayda vardır ki, küreselleşme çağında yabancı yatırım için optimum yasal korumayı sağlamak için ulusal düzenlemeler ile uluslararası anlaşmalar arasında etkili bir koordinasyon olması gerekmekte, tüm ilgili taraflar için istikrarlı ve elverişli bir yatırım ortamının oluşturulması açısından bu iki husus arasında bir denge sağlanması önem taşımaktadır (Ani, Layla Qodri, vd. “Foreign Investment in the Era of Globalization: A Review of Legal Protection in the Perspective of National and International Law.”, *International Conference Restructuring and Transforming Law*, C. 3, S. 1, 2024, s. 122).

²² RG. 13.08.2016-29800.

²³ RG. 02.02.2022-31738.

²⁴ RG. 14.03.2017-30007.

²⁵ RG. 12.06.2009-27256.

²⁶ RG. 06.04.2010-27544.

²⁷ Erken, Baki. “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Kurallar ve Uygulaması.” *Türk İdare Dergisi*, C. 476, S. 2, 2013, s. 410.

²⁸ İstisnai yoldan Türk vatandaşlığının kazanılmasının düzenlendiği TVK’nın 12’nci maddesinde belirtilen kişi gruplarına, 2016 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) (RG. 11.04.2013-28615) 31(1)(j)’inci maddesi uyarınca ikamet izni alan kişiler de dâhil edilmiştir. Yabancı yatırımcının ne kadar yatırım yapacağı TVKUY’nın 20(2)’nci maddesinde öngörülmüştür. Yatırım yoluyla vatandaşlık kazanılması ius pecuniae olarak isimlendirilmektedir (Yılmaz, Alper Çağrı. “Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Yatırımcı Vatandaşlık Olgusu: Ius Pecuniae.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 38, S. 1, 2018, s. 193 (yatırımcı vatandaşlık); Öztürk, Necla. *Yatırım Yoluyla İkamet Etme ve Vatandaşlık Kazanma*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 41-42; Toksoy, Gökçen Elif. *Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Kazanılması: Problemler ve Çözüm Önerileri*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023, s. 1). Bu noktada vatandaşlık verilebilmesi için bazı ülkeler ikamet şartını aramakta, bazı ülkeler ise bu şartı gerekli görmemektedir (Džankić, Jelena. “Immigrant Investor Programmes in the European Union (EU).” *Journal of Contemporary European Studies*, C. 26, S. 1, 2018, s. 67; Yılmaz, yatırımcı vatandaşlık, s. 197; Yılmaz, Alper Çağrı. “Vatandaşlığın Yatırım Yoluyla Kazanılmasında Fiili İkamet Şartı: Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme.” *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Meseleler Sempozyumu*, Ed. Vahit Doğan vd., Savaş Yayınevi, Ankara, 2019, s. 95 (yatırım); Töre, Nazlı. “Yatırım Yoluyla İkamet ve Vatandaşlık, Residence and Citizenship Through Investment.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 39, 2019, s. 89; Kaya, s. 119; Öztürk, s. 18; Toksoy, s. 86). Doğrudan yabancı yatırımlar dışındaki yatırımların vatandaşlık elde etme bakımından yeterli addedilmesinin, pozitif bir ilerleme olarak algılanmaması gerektiğini belirtmekte de fayda vardır (Gölcüklü, İlyas. “Güncel Gelişmeler Işığında Yatırım Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması: Problemler ve Çözüm Önerileri.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 40, S. 1, 2020, s. 135).

²⁹ YUKK’un 31’inci maddesinde, kısa dönem ikamet izni verilecek yabancılar arasında Türkiye’de yatırım yapacak kişiler de sayılmıştır. Yatırım temelinde ikamet hakkı tanıyan İş Göçü Programını 1982’de Avustralya hükümeti başlatmış olup

geçirilmektedir.

DYYK, kendisinden önce yürürlükte bulunan YSTK'da yabancı yatırımlar için öngörülen birçok kısıtlamayı içermemekte, yabancı yatırımlara daha serbest bir ortam sağlamaktadır³⁰. DYYK ile izin ve onay sisteminden bildirim sistemine geçilmektedir³¹. Bu yönde düzenleme de ülkede yabancı yatırımları artırmaya yönelik teşviklerden biri olarak değerlendirilebilecektir³².

Şu hususu da önemle belirtmek gerekir ki, ülke sorunlarının yabancı sermaye ile çözülebileceği izlenimi ve her türlü taviz verilirse ülkeye akın akın yabancı sermaye geleceği yanılgısından kurtulmanın önemi de yadsınamaz³³. Yabancı yatırımlardan en iyi şekilde yararlanabilmek için, ülkenin çıkarları ile yatırımcı beklentileri arasında hassas bir denge kurulmalı ve bu doğrultuda stratejik politikalar oluşturulmalıdır³⁴. Bu dengenin sağlanamaması durumunda ciddi riskler ortaya çıkabilir. Nitekim yatırımların kötüye kullanılması durumunda piyasa dengelerinin bozulması, casusluk faaliyetlerinin artması, kritik sektörlerin zarar görmesi, önemli teknoloji ve verilerin yurtdışına çıkarılması ya da olağanüstü durumlar için gerekli kaynakların sabote edilmesi gibi

sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Yeni Zelanda, Kanada, Uruguay ve Panama göç stratejilerini benzer şekilde revize etmiştir (Džankić, s. 64).

³⁰ Kanun'un hazırlık çalışmaları esnasında yabancı yatırımların yönleneceği sektörlerin daha net, teknoloji odaklı, verimlilik ve bilim temelli politikalar içermesi gerektiğinin yasal çerçevede tespit edilmesi lüzumu belirtilerek, DYYK'da yabancı yatırımların ekonomik büyümeye faydalı olması, tekellerdeki hisse oranının çoğunluğu geçmemesi gereklilikleri bulunmadığından ciddi bir eksikliğin meydana geldiği ifade edilmişti. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 1, C. 17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090.pdf> (ET: 02.12.2024).

³¹ Bu noktada "şirket kuruluş izni", "şube açılış izni", "iştirak izni", "yabancı yatırım faaliyetlerine ilişkin sermaye yapısı ve faaliyet konusu değişiklikleri izni", "sermaye artışı ve hisse devri izinleri", "lisans, know-how, teknik yardım, franchise anlaşmalarının tescili izinleri" kaldırılmıştır (Erten, yabancı yatırım, s. 402; Ekşi, ticaret, s. 534-535). DYYK'da genel bir düzenleme ile bu serbesti kabul edilmiş olmakla, DYYK ile özel düzenlemelerdeki hükümler kaldırılmadığından, yabancı yatırımcının faaliyette bulunmak istediği sektörü düzenleyen özel hükümlere uyulması gerekmektedir (Erten, yabancı yatırımcı, s. 426). Kanun'un hazırlık çalışmaları esnasında, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda vurgulanan "doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkemizin üretim ve teknoloji kapasitesine ve rekabet gücüne katkı sağlamasına öncelik verileceği; ihracata yönelik ve yüksek katma değer üretebilecek projelerin teşvik edileceği" ifadesinin, izin ve onay süreçlerinin kaldırılarak yalnızca bilgilendirme yapılmasının yeterli görülmesiyle birlikte anlamını yitirdiğinin ifade edildiğini belirtmekte de fayda vardır. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 1, C. 17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090.pdf> (ET: 02.12.2024).

³² DYYK çerçevesinde, yabancı yatırımların bilgileri Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından toplanmakta, şirket, şube ve irtibat büroları, bildirim yükümlülüklerine uygunlukları açısından ilgili Bakanlıklarca denetlenmektedir (Ener, s. 282, 365). Bu noktada yabancı yatırımın stratejik alanlarda risk oluşturduğu tespit edilse bile herhangi bir yatırım öngörülmediğinden, riskli yatırımlara müdahale durumunda bu işlemlerin milletlerarası tahkimde yatırımın engellenmesi olarak değerlendirilmesi neticesinde Türkiye'nin olumsuz kararlarla karşılaşması, yabancı yatırımcıları ülkeye çekme konusunda engel teşkil edebilecektir (Ener, s. 319-320). Şu hususa değinilmesinde de fayda vardır ki, Türkiye'de işe başlamak için olağanüstü engel ve bürokratik süreçlerin kaldırılması olumlu olmakla, bunun yerine koyulabilecek etkili bir denetim mekanizması oluşturulması önem taşır. Nitekim Kanun'un hazırlık çalışmalarında bu hususa değinilmişti. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 1, C. 17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090.pdf> (ET: 02.12.2024). Bu noktada yatırım izleme sistemi ihdas edilmesi gereği uygun görünmektedir (Ener, s. 320). Bununla birlikte yatırım izleme sisteminin yabancı yatırımcılar üzerinde caydırıcı etkiler oluşturabileceği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin uluslararası yatırımlara duyduğu gereksinimi dikkate alınarak, serbest piyasa ekonomisini destekleyen ve aynı zamanda milli güvenlik ile özgürlükleri koruyan bir yapı oluşturulması, hem Türkiye'nin hem de yabancı yatırımcıların yararına olacaktır (Ener, s. 319).

³³ Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 1, C. 17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090.pdf> (ET: 02.12.2024).

³⁴ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/327), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090ss0142.pdf> (ET: 27.11.2024).

risklerle karşı karşıya gelinebilmektedir³⁵.

Uluslararası yatırım hukukunda, devletlerin egemenlik yetkileri çerçevesinde ulusal güvenliklerini ve kamu düzenlerini korumaya yönelik aldığı önlemler, yatırım politikalarının temel unsurlarından biri kabul edilmektedir³⁶. Bu çerçevede, son yıllarda liberalleşme ve özelleştirme süreçleri devam etmekle birlikte, devletler ulusal güvenlik ve kamu düzenini koruma kaygısıyla daha temkinli bir yaklaşım benimsemektedir³⁷. Bu politikalar, yabancı yatırımları teşvik ederken aynı zamanda ulusal güvenliği korumaya yönelik bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. Böylece, devletler yabancı yatırımlara açık kalma hedefi ile ulusal güvenliği ve kamu düzenini sağlama gerekliliği arasındaki potansiyel gerginliği takip ettikleri çeşitli politikalarla dengelemeye çalışmaktadır³⁸.

Yabancı yatırımlara ilişkin genel değerlendirmelerin ardından, konunun daha iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için öncelikle Türk hukukunda “yabancı yatırımcı” ve “doğrudan yabancı yatırım” kavramlarının irdelenmesi gerekmektedir.

A. Yabancı Yatırımcı

Yatırımı yaptığı ülkede çeşitli sorunlarla karşılaşabilen³⁹ yabancı yatırımcı kar sağlamak, ülke piyasasını elinde tutmak, ham maddeleri kontrol altına alıp, bunları işleyerek piyasaya sürmeyi amaçlamaktadır⁴⁰.

Yabancı yatırımların geçmişine bakıldığında bireysel veya çok organize sayılmayacak girişimcileri görmekteyken, günümüzde “çok uluslu şirketler”, “devlet şirketleri”, “uluslararası kurumlar” ve “varlık fonları” uluslararası yatırımlarda kilit rol oynayan özneler olarak karşımıza

³⁵ Ener, s. 366. Yabancı yatırımdan elde edilen kârın tümünün başka bir ülkeye transfer edilerek ev sahibi ülkede yeni yatırımlara kaynak oluşturulmaması, ulusal kaynakların boşa harcanması, çevrenin bozulması konuları da bu noktada karşılaşılabilecek risklerdendir (Dost, s. 109, dn. 12).

³⁶ Ener, s. 364. Bu noktada yabancı yatırıma belli sektörlerin kapatılması, yabancı yatırım oranlarının kısıtlanması, stratejik alanlarda ön izin zorunluluğu getirilmesi, yabancı yatırımların denetim ve onay mekanizmalarına tabi tutulması, asgari yatırım koşullarının belirlenmesi ve belirli performans yükümlülüklerine bağlanması gibi çeşitli sınırlamalar uygulanabilmektedir (Ener, s. 82). ABD hukukundan örnek verecek olursak, “Foreign Investment and National Security Act of 2007” isimli düzenleme ile ülkede yabancı yatırımların ulusal güvenlik üzerindeki etkileri değerlendirilmekte olup (bkz. Congress.Gov., <https://www.congress.gov/110/plaws/publ49/PLAW-110publ49.pdf>), yabancı yatırımlar Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS) tarafından ulusal güvenlik açısından incelenmektedir.

³⁷ Ener, s. 28. Zira son dönemde yapılan ve güncellenen yatırım anlaşmaları da yalnızca yatırımcıların korunmasına yönelik klasik yaklaşımların ötesine geçerek, ev sahibi devletin ve vatandaşlarının haklarını da gözetken daha dengeli bir sisteme evrilmektedir (Ener, s. 250).

³⁸ Wehrle, Frédéric/ Pohl, Joachim. “Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices.” OECD Working Papers on International Investment, 2016/02, s. 10, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2016/06/investment-policies-related-to-national-security_g17a281a/5jlwrrf038nx-en.pdf. Yabancı yatırımların sektör genelinde tamamen yasaklanması nispeten nadir hâle gelmekle, sektöre özgü veya sektörler arası inceleme mekanizmaları daha sık gözlemlenmektedir (Wehrle/ Pohl, s. 10). Ülkelerin ulusal güvenlikle ilgili kurdukları ve geliştirdikleri mekanizmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wehrle/ Pohl, s. 43-74.

³⁹ DYYK hazırlık çalışmalarında tespit edilen sorunlara ilişkin bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 1, C. 17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090.pdf> (ET: 02.12.2024). Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı yatırım iklimi 2024 raporu için bkz. US Department Of State, <https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/turkey/> (ET: 02.01.2025).

⁴⁰ Demir Gökyayla/ Süral, s. 132; Çelikel/ Öztekin Gelgel, s. 232.

çıkılmaktadır⁴¹.

Çok taraflı yatırım anlaşmalarından ICSID, MIGA ile ikili yatırım anlaşmalarında, gerçek ve tüzel kişiler yabancı yatırımcı kapsamında değerlendirilirken, uluslararası kuruluşlar bu kapsama dâhil edilmemektedir⁴². Buna karşılık DYYK'nın 2(a)'nci maddesi kapsamında, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren, “yabancı ülke vatandaşı gerçek kişiler”, “yabancı ülke kanunlarına göre kurulan tüzel kişiler”⁴³, “yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları”⁴⁴ ile “uluslararası kuruluşlar”, yabancı yatırımcı kabul edilmektedir.

Vatansızların doğrudan yabancı yatırımcı olup olamayacakları konusunda doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'da⁴⁵ (YÇİHK) yabancı ifadesi kullanılmakla birlikte, YÇİHK'dan sonra yürürlüğe giren DYYK'da yabancı uyruklu ifadesine yer verilmiştir. Sonraki düzenleme olan DYYK ve ilgili mevzuatın uygulanma önceliğine sahip olduğu düşünüldüğünde, yabancı kategorisi içindeki vatansızlar bu haklardan yararlanamayacak olup kişinin bir vatandaşlığının olması zorunluluğu bulunmaktadır⁴⁶. Diğer görüşe göre ise vatansızlar yabancı yatırımcı olarak kabul edilebilecektir. Bu kapsamda Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin 1960 Tarihli Sözleşme'nin⁴⁷ 18'inci maddesi dikkate alınarak değerlendirme yapılması gerektiği belirtilmektedir⁴⁸. Konuya ilişkin DYYK ile anılan sözleşme arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Kanaatimizce, anılan sözleşmenin 18'inci maddesi uyarınca, vatansız kişilere çalışma hakkı bakımından benzer durumdaki diğer yabancılardan daha olumsuz bir muamelede bulunulamayacağı dikkate alınarak, gerekli şartların sağlanması halinde vatansızların da yabancı yatırımcı statüsünde değerlendirilmesi gerekmektedir.

B. Doğrudan Yabancı Yatırım

Yabancı yatırımlar, dünya ekonomisinde 1950'li yıllardan itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır⁴⁹. 1950'li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde yoğunluk kazanan yabancı yatırımlar,

⁴¹ Ener, s. 44.

⁴² Karaağaç, Ömür. “Nitelikli Yabancı Yatırımcı Kavramı ve Buna Bağlanan Hüküm ve Sonuçlar.” *Cumhuriyetin Yüzyüncü Yılında Milletlerarası Özel Hukuk Kongresi*, Ed. Bilgin Tiryakioğlu vd., Yetkin Yayınları, Ankara, 2023, s. 226-227.

⁴³ Sivil toplum kuruluşları olan dernekler ve vakıflar, doğaları gereği yatırım yapma amacı taşımamaktadır (Özel, s. 603; Karaağaç, s. 227, dn. 18; Arıkan, Gökçe. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşviki Bakımından Yabancı Tüzel Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz İktisabı.” *Ankara Barosu Dergisi*, C. 83, S. 1, 2025, s. 4).

⁴⁴ DYYKUY'nın 18'inci maddesinde, çalışma veya ikamet izniyle yurt dışındaki ikametini kanıtlayan Türk vatandaşlarının, DYYK çerçevesinde yabancı yatırımcı statüsünde değerlendirileceği, belirtilmektedir. Bu kapsamda Türk vatandaşlarının yurt dışında ikamet durumlarının tespiti, Türk Medeni Kanunu (TMK) (RG. 08.12.2001-24607) hükümlerine göre belirlenmeyeceğinden, yurt dışında yerleşme amacı taşımaksızın, yalnızca çalışma ya da ikamet izni sahibi olunması yeterli olacaktır (Ekşi, Nuray. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. KHK-703 ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Göre Hazırlanmış 5. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 325 (yabancılar); Ekşi, ticaret, s. 527). İlgili belgeler ibraz edildikten sonra, yurt dışında ikamet etme veya çalışma süresinin herhangi bir önemi kalmamaktadır (Erten, yabancı yatırım, s. 405). Yabancı bir ülkede ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, yurt dışında veya ülke içinde elde ettikleri kazançlarını, Türkiye’de yabancı yatırım olarak kullanabileceklerdir (Erten, yabancı yatırım, s. 405).

⁴⁵ RG. 06.03.2003-25040. YÇİHK, UİK'nın 27(7)'nci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴⁶ Erten, yabancılar hukuku, s. 117. Aynı yönde DYYK'nın 2'nci maddesi dikkate alınarak, vatansızların kapsam dışında oldukları görüşüne ilişkin ayrıca bkz. Ener, s. 271.

⁴⁷ RG. 25.10.2014-29156.

⁴⁸ Doğan, Vahit/ Yılmaz, Alper Çağrı/ İzmirli, Lale Ayhan. *Türk Yabancılar Hukuku*. 8. Baskı, Savaş Yayınevi, 2024, s. 244-245.

⁴⁹ Bozdağlıoğlu, Yasemin/ Evlimoğlu, Umut. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın toparlanması ve yeniden yapılandırılması süreciyle birlikte kayda değer bir seviyeye ulaşmıştır⁵⁰. 1980'li yılların başından itibaren ise bu yatırımlar gittikçe artmıştır⁵¹. Dünya Yatırım Raporu 2024'e göre, yabancı yatırımlar 2023 yılında 1,3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir⁵².

Bir faaliyetin yatırım olarak kabul edilmesi, hak sahiplerinin belirlenmesi, yükümlülüklerin tespit edilmesi, ekonomik faaliyetin koruma mekanizmalarından faydalanması, uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması ve hakem heyeti yetkisinin tanınması gibi konular bakımından temel teşkil etmektedir⁵³. Bu kapsamda kavram birçok açıdan kilit bir role sahip bulunmaktadır.

Yabancı yatırım kavramı, genel olarak bir ülkenin ekonomik veya teknolojik kaynaklarının başka bir ülkeye aktarılması suretiyle gerçekleştirilen faaliyetleri ifade etmektedir⁵⁴. Ancak bu kavramın, uluslararası yatırım hukukunda yeknesak bir tanımı bulunmamaktadır. Örneğin, çok taraflı yatırım anlaşmalarından olan ICSID Sözleşmesi yatırım kavramını açıkça tanımlamamakta, MIGA Konvansiyonu'nun 12(a)'nci maddesi yatırımın kapsamını belirli ölçütlerle sınırlı biçimde ortaya koymaktadır. İki taraflı yatırım anlaşmalarında ise yatırım genellikle "her türlü malvarlığı" ifadesiyle son derece geniş ve esnek biçimde tanımlanmakta⁵⁵, bu anlaşmaların büyük çoğunluğunda malvarlıkların listesi de örnek olarak gösterilmektedir⁵⁶. Yatırım kavramına ilişkin bu tutumun temel nedeni, zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara, ev sahibi devletlerin önceliklerine ve yatırım araçlarının çeşitlenmesine bağlı olarak kavramın genişlemeye açık olmasıdır⁵⁷. Bu nedenle, yatırım kavramı somut olayın koşullarına göre ve tahkim kararları aracılığıyla şekillenmektedir⁵⁸. Bu değerlendirmede "yatırımcının katkısı", "sözleşmenin süresi", "faaliyet sebebiyle yatırımcının üstlendiği risk", "ev sahibi devletin ekonomik kalkınmasına katkı", "kar ve getiride düzenlilik", "yatırımın iyi niyetle ve ev sahibi devletin kanunlarıyla uyumlu olarak yapılması" gibi ölçütler belirleyici olmaktadır⁵⁹.

Yabancı yatırımlar, doğrudan ve dolaylı (portföy) yabancı yatırımlar şeklinde ayrıma tabi

Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 6, S. 11, 2015, s. 39; Ayhan İzmirli, s. 91.

⁵⁰ Ayhan İzmirli, s. 91.

⁵¹ Bilgin, s. 251; Şener/ Kılıç, s. 23. Türkiye'de de yabancı yatırımın 1980'lere kadar kayda değer bir ilerleme sağlayamadığı belirtilmektedir (Töre, İrem. "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye Mevzuatı." *EÜHFD*, C. XIX, S. 3-4, 2015, s. 123). Zira Türkiye'de yabancı sermayeyi kayda değer ölçüde teşvik etme süreci de bu dönemde hayata geçirilmiştir (Bozdağlıoğlu/ Evlimoğlu, s. 39).

⁵² Bu noktada ekonomik yavaşlama ve artan jeopolitik gerginlikler nedeniyle küresel doğrudan yabancı yatırımın (FDI) 2023'te yüzde 2 düşüş yaşadığı ifade edilmektedir. Bkz. UN Trade&Development (UNCTAD), <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024> (ET: 22.11.2024).

⁵³ Ayhan İzmirli, s. 89.

⁵⁴ Erten, yabancılar hukuku, s. 21; Ayhan İzmirli, s. 97; Karaağaç, s. 224-225.

⁵⁵ Çalışkan, Zeynep. "Türkiye'nin Taraf Olduğu İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalarda Yatırım Kavramı.", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 29, 2010, s. 88; Karaağaç, s. 226.

⁵⁶ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma (RG. 01.10.2020-31261).

⁵⁷ Ener, s. 34.

⁵⁸ Arıkan, s. 3.

⁵⁹ Konuya ilişkin karar örneği için bkz. Salini Costruttori S.P.A. and Italstrade S.P.A. v. Kingdom of Morocco (Case No. ARB/00/4); Joy Mining Machinery Limited v. The Arab Republic of Egypt (Case No. ARB/03/11); Saba Fakes v. Republic of Turkey (Case No. ARB/07/20); Phoenix Action, Ltd. v. The Czech Republic (Case No. ARB/06/5) (bkz. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), <https://icsid.worldbank.org/> (ET: 30.04.2025)).

tutulabilir⁶⁰. Dolaylı yabancı yatırım bir ülkedeki “tahvil” ve “hisse senedi” gibi menkul kıymetlere, finansal araçlara yönelik gerçekleştirilen yatırımı belirtmektedir⁶¹. Bu tür yatırımlar, genellikle kısa vadeli olup piyasa koşullarına bağlı olarak hızlı giriş ve çıkışlar gösterebilir. Buna karşılık, doğrudan yabancı yatırım ise maddi veya maddi olmayan değerlerin, sahibinin kontrolünde bir ülkeden bir başka ülkeye transferini ifade etmektedir⁶². Bu tür yatırımlar, sadece sermaye hareketlerini değil, aynı zamanda teknoloji transferi ve yönetim anlayışının değişimini de beraberinde getirmektedir. Bu yatırımlar, “döviz” olarak ülkeye girebildiği gibi, “makine”, “ekipman”, “lisans”, “patent”, “teknik bilgi” gibi fikri mülkiyet hakları, hizmetler veya mallar şeklinde de giriş yaparak ekonomiye doğrudan katkı sağlamakta, istihdam yaratmakta ve daha kalıcı bir yapıya sahip olmaktadır⁶³. Bu nedenle, doğrudan yatırımlar sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda ülkelerin karşılaştığı finansman açıklarını da gidermeye yardımcı olabilmektedir. Bu noktada doğrudan yatırımlar, ülkelerin ekonomik sorunlarının başında gelen sermaye yetersizliğinin karşılanma yöntemlerinden biri olarak işlev görmektedir⁶⁴. Öte yandan, uluslararası hukukta yatırım kavramının başlangıçta doğrudan yabancı yatırımlar için kullanılırken, kavramın zamanla dolaylı yatırımları da içine alacak şekilde kullanıldığı görülmektedir⁶⁵. Bu gelişim, küresel finans piyasalarının entegrasyonu ile birlikte yatırım çeşitliliğinin artmasının bir sonucudur.

DYYK’nın 2(b)’nci maddesine göre, doğrudan yabancı yatırımın kapsamı çeşitli iktisadi değerler aracılığıyla belirlenmektedir. Bu çerçevede, yabancı yatırımcılar tarafından yurt dışından getirilen, “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından alım satımı yapılan konvertibl para şeklindeki nakit sermaye”⁶⁶, “devlet tahvilleri hariç olmak üzere şirket menkul kıymetleri”, “makine ve teçhizat”, “sınai ve fikri mülkiyet hakları” gibi unsurlar doğrudan yabancı yatırım kapsamında değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, yurt içinde sağlanan, “yeniden yatırımda kullanılan kâr”, “hâsılat”, “para alacağı”⁶⁷ ve “mali değeri bulunan yatırımla ilgili diğer haklar”, “doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar” da yatırım aracı olarak kabul edilmektedir. Bu iktisadi

⁶⁰ Yatırımcının denetimi, risk halinde yatırımını derhal çekebilmesi, ülkede fiziki mevcudiyeti gibi unsurlar iki yatırım türünü birbirinden ayıran unsurlardandır (Tiryakioğlu, Bilgin. *Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması*. Sözkesen Matbaası, Ankara, 2003, s. 10-11; Demir Gökyayla/ Süral, s. 131, dn. 1; Ayhan İzmirli, s. 99; Ekşi, yabancılar, s. 324; Ekşi, ticaret, s. 526; Çelikel/ Öztekin Gelgel, s. 229-230).

⁶¹ Erten, yabancılar hukuku, s. 25; Dost, s. 106-107; Şener/ Kılıç, s. 24; Er, Selami. “Yabancıların Çalışma İzinleri ve Ön İzin Müessesesi.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 4, 2014, s. 183; Töre, İ, s. 124; Albayrak, Gökhan. *Uluslararası Yatırım Hukukuna Küresel Anayasacılık Yaklaşımı*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 21; Ayhan İzmirli, s. 98; Karaağaç, s. 225. İlk dolaylı yabancı sermayenin Fransız bankalarına satılan kısa vadeli tahviller aracılığıyla ülkeye girdiği belirtilmektedir (Şener/ Kılıç, s. 25; Töre, İ, s. 129).

⁶² Tiryakioğlu, s. 10; Demir Gökyayla/ Süral, s. 131, dn. 1; Erten, yabancılar hukuku, s. 25; Albayrak, s. 21; Ayhan İzmirli, s. 97-98; Karaağaç, s. 225; Doğan/ Yılmaz/ Ayhan İzmirli, s. 239.

⁶³ Er, s. 183-184.

⁶⁴ Demir Gökyayla/ Süral, s. 131.

⁶⁵ Ayhan İzmirli, s. 100.

⁶⁶ Türk parası da konvertibl para olduğundan, Türk parası yurt dışından getirildiğinde yabancı sermaye olarak işlem görecektir (Ekşi, yabancılar, s. 325, dn. 529; Ekşi, ticaret, s. 528, dn. 8).

⁶⁷ İlgili düzenlemeyle alacağın temlikinin de yabancı sermayenin kaynağı olmasının önü açılmıştır (Demir Gökyayla/ Süral, s. 138).

kıymetler sayesinde, yatırımcılar Türkiye’de yeni bir şirket kurabilmekte⁶⁸, şube açabilmekte⁶⁹, mevcut bir şirkete ortak olabilmektedir. Bu ortaklık modeli, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi, menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranına ya da aynı oranda oy hakkına sahip olacak şekilde hisse edinimi⁷⁰ yoluyla da gerçekleştirilebilmektedir.

DYYK’da yabancı yatırımcının Türkiye’de yatırım yapabilmesi için getirmesi gereken sermaye miktarına ilişkin herhangi bir şart bulunmamaktadır⁷¹. Bu durum, Türkiye’nin yatırımcı dostu politikalar geliştirdiğini gösterirken, farklı ülkelerdeki uygulamalarla kıyaslandığında esnek bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, karşılaştırmalı hukuk perspektifinden bakıldığında, göçmen yatırımcı programlarının ne kadar yatırım gerektirdiği konusunda farklılıklar olduğu görülmektedir⁷². Bu farklılıklar, ülkelerin ekonomik politikalarına, yabancı yatırımcı çekme stratejilerine ve ulusal düzenlemelerine göre değişkenlik göstermektedir.

⁶⁸ Türk Ticaret Kanunu (TTK) (RG. 14.02.2011-27846) ve Türk Borçlar Kanunu’nda (TBK) (RG. 04.02.2011-27836) Türkiye’de kurulacak şirketlerde, vatandaşlık yönünden sınırlama olmamakla birlikte, bazı sektörlerde Türk ortak bulundurma şartı aranmaktadır (Çelikel/ Öztekin Gelgel, s. 235). Kurulabilecek şirket türlerine ilişkin açıklayıcı hükme DYYKUY’nin 9’uncu maddesinde yer verilmektedir. Mevzuatta öngörülen şirketleri yabancı yatırımcılar, Türk vatandaşları ile aynı şartlarda ve aynı usule tabi olarak kurabileceklerdir (Doğan/ Yılmaz/ Ayhan İzmirli, s. 248). Şu hususu da belirtelim ki, yabancı yatırımlarda şirketin kuruluşundan sonra Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bilgi verilmesi gerekmekte, TTK’da bir kısım şirketlerin kuruluşu Bakanlığın iznine tabi tutulmaktadır (Doğan/ Yılmaz/ Ayhan İzmirli, s. 248).

⁶⁹ Bkz. TTK m. 40(4).

⁷⁰ Uluslararası düzeyde kabul görmüş olan %10 oranının, yabancı yatırımcıların uzun vadeli yatırım politikalarını ve beklentilerini ifade eden bir kriter olduğu belirtilmektedir. Bkz. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/327), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090ss0142.pdf> (ET: 27.11.2024); Özel, s. 604). Bu oranın OECD, IMF ve Dünya Bankası tanımlarına uygun şekilde seçildiğine ilişkin bkz. Ener, s. 273. Ancak doktrinde menkul kıymet borsalarında %10 hisse ediniminin kayda değer bir payı temsil eden, portföy yatırım niteliğinde olduğu (Ekşi, yabancılar, s. 324; Ekşi, ticaret, s. 527); DYYK’ya dâhil edilen bu şekilde hisse ediniminin doğrudan yatırım olarak kabulünün mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Ekşi, yabancılar, s. 324). Yine aynı yönde doktrinde, finans piyasalarında şirketlerin tahvil yoluyla borçlanmalarında hisse senedine çevrilebilir seçeneği tahvillerin azınlıkta olduğu, bu tür tahviller bir kenara bırakılırsa olağan tahvil ihraçları ile bankalardan alınan borçlanmalar arasında özü itibarıyla fark bulunmadığı (Çal, Sedat. *Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 145, dn. 425); bu kapsamda dolaylı yatırım kavramının hisse senedi alımlarına özgülenmesi ve tahvil alımlarının, diğer borçlanmalarda olduğu gibi bu kapsam içinde yer almaması gerektiği belirtilmektedir (Çal, s. 145, dn. 425).

⁷¹ DYYK’dan önceki dönemde, yatırım yapacak yabancı yatırımcının getirmesi gereken sermaye miktarına ilişkin düzenleme öngörülmekteyken, DYYK ile yabancı yatırımcının kuracağı şirketle ilgili iç hukuk kurallarının aradığı sermaye koşulunun yerine getirilmesi yeterli görülmektedir (Erten, yabancı yatırım, s. 408). Bu bağlamda sermaye şartı yabancı yatırımcının teşviklerden yararlanabilmesi açısından önem arz etmektedir (Ener, s. 273).

⁷² Džankić, s. 66. Bu noktada çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek yatırım gerektiren programlar şeklinde bir ayırım yapılmaktadır (Džankić, s. 66-67). İlgili programlara örnek olarak Dominika hukukundaki düzenleme için bkz. <Commonwealth of Dominica Citizenship-Act>, Dominica Citizenship by Investment Unit, <https://www.cbiu.gov.dm/wp-content/uploads/2020/10/Commonwealth-of-Dominica-Citizenship-Act.pdf>; <Commonwealth of Dominica Citizenship by Investment Regulations 2024 (S.R.O. No. 8 of 2024)>, Dominica Citizenship by Investment Unit, <https://cbiu.gov.dm/wp-content/uploads/2024/07/SRO-No.-8-of-2024.-Commonwealth-of-Dominica-Citizenship-By-Investment-AmdNo.2-Reg.-2024-1-1.pdf> (ET: 03.05.2025). Malta hukukundaki düzenleme için bkz. <Maltese Citizenship Act>, Leġislażzjoni Malta, <https://legislation.mt/eli/cap/188/eng/pdf>; <Subsidiary Legislation 188.06, Granting of Citizenship for Exceptional Services Regulations>, Leġislażzjoni Malta, <https://legislation.mt/eli/sl/188.6/eng/pdf> (ET: 03.05.2025). ABD hukukundaki düzenleme için bkz. <Immigration and Nationality Act>, U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS), <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>; <EB-5 Reform and Integrity Act of 2022>, U.S. Citizenship and Immigration Services (USCIS), <https://www.uscis.gov/sites/default/files/document/policy-manual-updates/20221006-EB5ReformAndIntegrityAct.pdf> (ET: 03.05.2025).

Yabancı yatırımlar, farklı hukuki ve ekonomik dinamiklerden kaynaklanan çeşitli uyuşmazlık risklerini de içermektedir⁷³. Bu bağlamda, yabancı yatırımcıların ticari sırlarının korunması meselesi, yatırım süreçlerinde uyuşmazlık doğurma potansiyeline sahip önemli konular arasında yer almaktadır.

II. TİCARİ SIR KAVRAMI VE TİCARİ SIRLARIN KORUNMASI

DYYK'da yer alan “yabancı yatırımcıların yatırımları ile ilgili Müsteşarlığa bildirdikleri istatistiki bilgilerin, istatistik amaçlar dışında ispat aracı olarak kullanılamayacağına” ilişkin hüküm ispat hakkını sınırladığından Anayasa'ya⁷⁴ aykırılık sorununu gündeme getirmektedir. İlgili düzenlemeyle ispat hakkına sınırlama getiren hükmün, Anayasa'ya aykırılık teşkil edip etmediğinin değerlendirilmesi öncesinde, ilgili istatistiki bilgilerin ticari sır kapsamında koruma altında olup olmadıklarının incelenmesinde fayda vardır. Bu kapsamda ilk olarak ticari sır, sonrasında ticari sırların korunmasına yönelik güvence mekanizmalarına değinilecektir.

A. Ticari Sır

Rekabetin teşvik edildiği⁷⁵, haksız rekabetin çeşitli düzenlemelerle yasaklandığı⁷⁶ günümüz hukuk düzeni içerisinde şirketler ayakta durabilmek ve birbirleriyle yarışabilmek amacıyla teknolojik donanımlarını ve şirket yapılarını günden güne geliştirmekte ve maksimum kapasiteye ulaşabilmek için birbirlerinden farklı yöntem, sistem ve teknolojiler kullanmaktadır⁷⁷. Bu noktada şirketlerin kullandıkları yöntem, sistem ve teknolojilerin sır olarak kalması, rakip firmalarla rekabet edebilme güçlerinin sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır⁷⁸. Ayrıca bu bilgilerin sır olarak kalması, serbest rekabet ortamının gelişmesiyle birlikte sağlam bir ekonomik yapının oluşturulması açısından da önem arz etmektedir⁷⁹.

⁷³ Yabancı yatırımların önemli bir büyüme potansiyeli sunarken, özellikle çevre hakları, insan hakları ve sosyoekonomik etkiler gibi konularla ilgili olarak sıklıkla tartışma ve çekişme konusu haline geldiği ifade edilmektedir (Anı vd., s. 123).

⁷⁴ RG. 09.11.1982-17863.

⁷⁵ Sağlıklı bir ekonomik yapı ve ticari büyüme açısından rekabetçi bir piyasa ortamının inşa edilmesi temel bir gerekliliktir (Uşan, M. Fatih. *İş Hukukunda İş Sırrının Korunması (Sır Saklama ve Rekabet Yasağı)*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 41; Karaahmetoğlu, Atanur. “İş Sırrı ve Ticari Sır Bağlamında Anonim Şirketlerde Yönetim Kurulu Üyelerinin Rekabet Yasağına Aykırılıktan Doğan Sorumluluğu.” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, Prof. Dr. M. Fatih UŞAN'a Dekanlıkta 10. Yıl Anısına Teşekkür Armağanı*, S. 2, 2022, s. 1295). Günümüz ekonomik sisteminde benimsenen liberal ekonomi modeli, serbest piyasa rekabeti ilkesine dayanarak şekillenmektedir (Arkan, Sabih. *Ticari İşletme Hukuku*. 21. Baskı, Sözkese Matbaacılık, Ankara, 2015, s. 315). Anayasa'nın 48'inci maddesi, rekabet hakkının anayasal dayanağını oluşturmaktadır (Uşan, s. 42; Arkan, s. 315; Sulu, Muhammed. *Ticari Sırların Korunması*. 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 52).

⁷⁶ Rekabetin işletmelerin verimliliğini artırma, mal ve hizmet kalitesini yükseltme ve fiyatları dengeleme işlevlerini yerine getirebilmesi için, dürüstlük ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi ve suistimal edilmemesi gerekmektedir (Arkan, s. 315). Rekabetin suistimal edilmemesi ve haksız rekabetin önlenmesi amacıyla, ticari faaliyet yürüten aktörlerin belirlenen kurallar çerçevesinde hareket etmeleri zorunlu kabul edilmektedir (Karaahmetoğlu, s. 1297). Gerçeğe aykırı, yanıltıcı ve kötü niyetli eylemler, haksız rekabetin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabileceğinden, mevzuatımızda yer alan çeşitli düzenlemelerle rekabete sınırlama getirilmektedir. İlgili düzenlemelerin temelinde, rekabet halindeki aktörlerin yol açabileceği haksız rekabetin engellenmesi ve buna bağlı olarak doğabilecek haksız kazançların önüne geçilmesi amacı bulunmaktadır (Karaahmetoğlu, s. 1297-1298).

⁷⁷ Yeşiltepe, Salih Önder. “Ticari Sır-İş Sırrı.” *Doç. Dr. Mehmet SOMER'e Armağan*, İstanbul, 2006, s. 403.

⁷⁸ Yeşiltepe, s. 403.

⁷⁹ Sulu, s. 1-2.

Doktrinde sırlar; iş sırrı⁸⁰, meslek sırrı⁸¹, müşteri sırrı⁸², üretim sırrı⁸³, işletme sırrı⁸⁴, şirket sırrı⁸⁵ yanında, ticari sır başlığı altında da ele alınarak incelenebilmektedir. Korunması gereken bilgi türleri farklı kategoriler altında incelenirken, ticari sır kavramı da bu çerçevede özel bir yer tutmaktadır.

Ticari sır, bir işletme veya şirkete ekonomik menfaat ve rekabet avantajı sağlayan, gizliliği korunarak sadece yetkili kişilerce bilinen, açıklanması durumunda ekonomik değer kaybına yol açabilecek, sahibinin gizli tutma iradesine bağlı olan ve gerekli güvenlik önlemleriyle korunan gizli bilgi şeklinde tanımlanmaktadır⁸⁶. Ticari sırlar, sınai mülkiyet hakları kapsamına girmeyen ve genel hukuk normları çerçevesinde koruma altına alınan gayri maddi malvarlığı unsurlarındandır⁸⁷.

Ticari sırların kapsamı ekonomik, mali ve ticari piyasaları içine alacak şekilde geniş olduğundan, bu sırlar yalnızca işletmelerle sınırlı kalmayıp, şirketler ile sermaye piyasasında faaliyet gösteren kuruluşlara ait bilgileri de içermektedir⁸⁸. Ticari hayatın aksamaması ve piyasa aktörlerine ait önemli bilgilerin güvence altına alınması adına, çeşitli unsurlar ticari sır kategorisinde ele alınmaktadır⁸⁹. Bu bağlamda, ticari sır niteliğinin her somut olayda uzman kişilerce incelenmesi ve bu değerlendirmenin uzmanlaşmış mahkemeler tarafından yapılması gerektiği ifade edilmektedir⁹⁰. Uygulamada verilen kararlarda, ticari sırrın en temel unsurunun, ilgili bilginin kamuya açık olmaması veya sektörde faaliyet gösteren rakip işletmelerce bilinmemesi olduğu vurgulanmaktadır⁹¹. Bu çerçevede maliyet

⁸⁰ İş sırrından bahsedilebilmesi için, bilginin iş ile ilgili olması, işverenin gizli tutma iradesinin bulunması, işverenin haklı bir menfaatinin varlığı gerekli görülmektedir (Yeşiltepe, s. 407-409). İş sırrı kavramının tanımı için bkz. Uşan, s. 29; Gürbüz Usluel Aşlı E. *Türk Özel Hukukunda Özellikle Anonim Şirketlerde Ticari Sırrın Korunması*. Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 13; Sulu, s. 22; Bozkurt Yüksel, Armağan Ebru. “Ticari Sırların Dijital Ortamda Korunması.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 9, S. 33, 2018, s. 151; Ercan, Tarık Can. “Yardımcı Kişilerin Sözleşmeyi İhlal Etmeye veya Ticari Bilgileri İfşa Etmeye Yönlendirilmesi.” *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2022, s. 90; Karaahmetoğlu, s. 1304.

⁸¹ Meslek sırrı, bir meslek ve sanatın yapılması sırasında edinilen açıklanmaması gereken gizli bilgidir (Uşan, s. 25; Gürbüz Usluel, s. 51, 49; Yıldırım, Fikret. *Ticari Sır Bakımından Aleniyyet İlkesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 52; Sulu, s. 21; Bozkurt Yüksel, s. 151; Üçüncü, Hilal. *Medeni Yargılama Hukukunda Kişisel Verilerin ve Sırların Korunması*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 35).

⁸² Müşteri sırrı, işletmelerin ticari ilişkileri kapsamında edindiği ve hukuki veya etik gereklilikler çerçevesinde gizliliğini muhafaza etmekle yükümlü olduğu müşteri bilgilerini ifade etmektedir (Sulu, s. 23; Bozkurt Yüksel, s. 152). Müşteri sırrı kavramı meslek sırları arasında değerlendirilmektedir (Gürbüz Usluel, s. 56). Eğer meslek sırrı, mesleğin uygulanması sırasında edinilen müşterilere ait gizli bilgileri kapsıyorsa, bu durumda müşteri sırrı ile meslek sırrı kavramları aynı anlama gelebilir (Sulu, s. 31).

⁸³ Üretim sırrı, bir ürünün üretilmesi için gerekli teknik bilgilerdir (Ercan, s. 90).

⁸⁴ İşletmenin teknik işleyiş usulleri işletme sırrı olarak nitelendirilmektedir (Gürbüz Usluel, s. 13).

⁸⁵ Şirketin teknik faaliyetlerine dair bilgiler, şirket sırları arasında değerlendirilmektedir (Sulu, s. 25). Şirket sırrı kavramı yerine ortaklık sırrı, ortaklığın ticari sırları, iş sırrı gibi terimler kullanılabilir (Gürbüz Usluel, s. 52).

⁸⁶ Gürbüz Usluel, s. 29. Doktrinde ticari sır kavramının tanımına ilişkin ayrıca bkz. Uşan, s. 25; Turanboy, Asuman. “Ticari Sır.” *Prof. Dr. Tuğrul Ansay’a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 368; Yeşiltepe, s. 410; Kurt Konca, Nesibe. *Medeni Usul Hukukunda Aleniyyet İlkesi*. Adalet Yayınevi, Ankara 2009, s. 281; Erdönmez, Güray. *Medeni Usul Hukukunda Belgelerin İbrazi Mecburiyeti*. 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, 2014, İstanbul, s. 349-350 (belge ibrazı); Sulu, s. 12, 133; Karaahmetoğlu, s. 1302.

⁸⁷ Gürbüz Usluel, s. 59; Sulu, s. 25. Bu noktada doktrinde, ticari sırlar üzerindeki menfaatin, gayri maddi mal olduğunun belirtilmesinin yanında, fiili bir durum ya da hak olarak değerlendirilebildiğini belirtmekte de fayda vardır (Gürbüz Usluel, s. 56-73).

⁸⁸ Turanboy, s. 349; Gürbüz Usluel, s. 54.

⁸⁹ Karaahmetoğlu, s. 1302. Doktrinde sınırlı olmamak üzere ticari sırlara gösterilen örnekler için bkz. Gürbüz Usluel, s. 27; Sulu, s. 12, 133; Bozkurt Yüksel, s. 150; Karaahmetoğlu, s. 1303.

⁹⁰ Konuya ilişkin karar örneği için bkz. Y. 11. HD., E. 2009/12093, K. 2010/640, T. 22.01.2010; Y. 22. HD., E. 2013/29244, K. 2015/4344, T. 10.02.2015 (ET: 21.01.2025, Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>).

⁹¹ Y. 11. HD., E. 2004/7827, K. 2005/5755, T. 02.06.2005; Y. 23. HD., E. 2016/6958, K. 2019/4349, T. 21.10.2019 (ET:

yapısı veya kârlılık⁹², şirket cirosu⁹³, ithalat faturası⁹⁴ gibi unsurların ticari sır niteliği taşıdığı kabul edilmektedir.

Ticari sırların hukuken koruma altına alınmasının şirketlerin iktisadi varlığı açısından zorunlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁹⁵. Zira finansal, mali ve ticari sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler bakımından ekonomik değere sahip gizli bilgilerin hukuki korunması, büyüme ve üretkenlik süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir⁹⁶. Bu bilgiler, sahipleri tarafından kullanıldığında işletmeye rakiplerine karşı önemli bir avantaj sağlarken, bilgilerin rakiplerce ihlal edilmesi durumunda işletmenin faaliyetlerini sonlandırmasına kadar varan ciddi sonuçlar doğabilecektir⁹⁷. Şu hususu önemle vurgulamak gerekir ki, büyük ölçekli şirketlerin iflası, domino etkisiyle faaliyet gösterdikleri ülkede ciddi ekonomik krizlere neden olmakta ve bu durum, ticari işletmelerin sorunsuz faaliyet göstermesinin yalnızca işletme sahiplerini değil, ülke ekonomisini ve dolaylı olarak dünya ekonomisini de etkilediğini ortaya koymaktadır⁹⁸.

B. Ticari Sırların Korunmasına Yönelik Düzenlemeler

Ticari sırların ekonomik bir değeri bulunması, yapılan iş ve ticaret ile alakalı olması, kişinin ticari hayatını etkileyecek niteliğe sahip olması onların korunması meselesini ön plana çıkarmakta, bu amaçla çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır⁹⁹. Mevzuatımızda birçok düzenlemede konuya ilişkin hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

Normlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan Anayasa, ticari sırların korunmasını sağlayan temel hukuki dayanaklardan biri kabul edilmektedir¹⁰⁰. Bu bağlamda Anayasa'nın 17(1)'nci maddesinde, herkesin, yaşam hakkına sahip olup, fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruma ve geliştirme özgürlüğüne sahip olduğuna ilişkin düzenleme yer almaktadır. Ticari sırların korunması bireylerin ve şirketlerin ekonomik varlıklarını güvence altına alma hakkıyla doğrudan ilişkilendirildiğinden, Anayasa'nın ilgili hükmüne dayandırılabilir¹⁰¹. Nitekim ticari sırların korunması ticari itibar gibi manevi değerler bakımından da önem arz etmektedir¹⁰². Benzer şekilde Anayasa'nın 20'nci

01.05.2025, Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>).

⁹² Rekabet Kurulu, K. 16-04/79-34, T. 10.02.2016 (ET: 01.05.2025, Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>).

⁹³ Rekabet Kurulu, K. 11-64/1655-585 T. 29.12.2011 (ET: 01.05.2025, Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>).

⁹⁴ YHGK., E. 2013/408, K. 2013/770, T. 29.05.2013; YHGK., E. 2013/409, K. 2013/771 T. 29.05.2013 (ET: 01.05.2025, Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>).

⁹⁵ Üçüncü, s. 31.

⁹⁶ Gürbüz Usluel, s. 75.

⁹⁷ Sulu, s. 133. Zira rekabetçi piyasa koşullarında bir işletmenin avantaj sağlamasının temel unsurlarından biri, sahip olduğu ticari sırlardır (Ercan, s. 88.). Bu unsurlar, işletmenin sunduğu ürün ve hizmetleri rakiplerinden farklılaştırarak, kendilerine rekabet ortamında avantaj sağlamalarına katkıda bulunmaktadır (Ercan, s. 88). Bu noktada kişinin edineceği bilgileri ekonomik olarak değerlendiremeyecek olsa bile, değerlendirebilecek birine devretme ihtimalinin bulunup bulunmadığı da önem arz etmektedir (Erdönmez, belge ibrazı, s. 352).

⁹⁸ Sulu, s. 1.

⁹⁹ Yeşiltepe, s. 404. Doktrinde ticari sırların korunmasında ileri sürülen teorik dayanaklara ilişkin bkz. Sulu, s. 48.

¹⁰⁰ Sulu, s. 51. Anayasa Mahkemesi'nin ticari sırlara ilişkin karar örneği için bkz. AYM., B. No: 2021/1021, T. 18.01.2022; AYM., B. No: 2021/622, T. 19.01.2022 (ET: 01.05.2025, Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>).

¹⁰¹ Gürbüz Usluel, s. 93; Sulu, s. 51. Bireysel sırlar ve bu bağlamda ticari sırların temel haklardan olup, diğer temel haklar gibi korunması gerektiği belirtilmektedir (İçel, s. 37).

¹⁰² Gürbüz Usluel, s. 93; Sulu, s. 51.

maddesi, özel hayatın, aile hayatının, kişisel verilerin güvence altına alınmasını öngörmektedir. İlk bakışta bu düzenlemenin yalnızca kişisel sırları koruma amacı taşıdığı düşünülebilirse de, aslında gerçek ve tüzel kişilere ait ticari sırların da hukuki teminat altına alınmasını sağlayan geniş kapsamlı bir norm olarak işlev gördüğü kabul edilmektedir¹⁰³. Bu çerçevede Anayasal güvenceye sahip olan, kişilerin maddi ve manevi varlıklarını muhafaza etme ve geliştirme hakkına dayanan ticari sırların korunmasının, hakkın özünü zedeleyecek şekilde kısıtlanması, anayasa ve hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacaktır¹⁰⁴.

Türk Ceza Kanunu'nun¹⁰⁵ (TCK) 239'uncu maddesinde çeşitli cezai yaptırımlar öngörülerek ticari sırların korunması güvence altına alınmaktadır. Bunun yanı sıra, ticari sırlara, TTK'da yer alan haksız rekabet hükümleri doğrultusunda da hukuki koruma sağlanmaktadır¹⁰⁶. Ayrıca, ticari sırların ihlali durumunda, TBK kapsamında haksız fiile ilişkin hükümlerin uygulanması imkânı da bulunmaktadır¹⁰⁷. Bununla birlikte, sözleşme serbestisi ilkesi çerçevesinde taraflar, ticari sırların gizliliğini güvence altına almak amacıyla çeşitli sözleşmeler yapma imkânına sahiptir¹⁰⁸. Ticari sırların korunması, aynı zamanda kişilik haklarının korunmasıyla da ilişkilidir. TMK'nın 23 ila 25'inci maddelerinde kişiliğin korunmasına ilişkin genel hükümler yer almakta olup, bu hükümler ticari sırların korunmasını da kapsamaktadır¹⁰⁹. Ticari sırların ihlalinin, kişilik haklarına saldırı niteliği taşıdığı durumlarda, mağdur olan taraf TMK hükümleri çerçevesinde hukuki koruma talep edebilmektedir¹¹⁰.

Konuya ilişkin düzenlemeler Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda¹¹¹ (HMK) da yer almakta olup, ilgili hükümler özellikle yargılama sürecinde ticari sırların korunmasına yönelik tedbirleri içermektedir. HMK'nın 28'inci maddesinde duruşmaların gizli yapılmasına ilişkin düzenleme yer almakta¹¹², bu hüküm aracılığıyla ticari sırların yargılama süreci boyunca korunmasına olanak sağlanmaktadır¹¹³. Daha önce de belirtildiği üzere DYYK'da, yabancı yatırımcıların yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlığa bildirmeleri gerektiğine ilişkin hüküm yer almaktadır. Bu bağlamda istatistiki bilgiler karşı tarafın elinde bulunduğundan, yargılamaya katılan diğer kişilerin

¹⁰³ Sulu, s. 51-52.

¹⁰⁴ Sulu, s. 2. Anayasa'nın belirtilen düzenlemelerinin yanında doktrinde sır kavramının korunmasının temeli Anayasa'nın 26'ncı maddesine dayandırılabilir gibi (Yıldırım, s. 46-47), müşteri sırlarının korunması ayrıca Anayasa'nın 12 ve 19'uncu maddelerine de dayandırılabilir (Turanboy, s. 365; Sulu, s. 23).

¹⁰⁵ RG. 12.10.2004-25611.

¹⁰⁶ Sulu, s. 52.

¹⁰⁷ Kurt Konca, s. 282. İlgili düzenlemenin adi işlerde ortaya çıkan haksız rekabet durumlarında uygulanacağına ilişkin bkz. Gürbüz Usluel, s. 98; Arkan, s. 315. Bu bağlamda, TTK'daki haksız rekabet hükümlerine ilişkin hükümler, TBK'da yer alan haksız fiil hükümlerine kıyasla özel bir nitelik taşıdığından ve davacı lehine düzenlendiğinden, haksız rekabet koşullarının oluştuğu durumlarda haksız fiil hükümlerinin devreye girmeyeceği belirtilmektedir (Gürbüz Usluel, s. 98-99).

¹⁰⁸ Çiftçi, Pınar. *Medenî Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 763.

¹⁰⁹ Gürbüz Usluel, s. 95.

¹¹⁰ Kurt Konca, s. 282.

¹¹¹ RG. 04.02.2011-27836.

¹¹² Bu bağlamda HMK'nın 28'inci maddesinde “*Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*” ile değişiklik yapılarak, maddeye eklenen yargılamanın aleniliği ilkesinin, “bireylerin korunmaya değer üstün menfaatlerinin gereklilik arz ettiği hallerde sınırlandırılabilirliği”ne ilişkin ifadenin iptal edildiğini belirtmekte de fayda vardır (AYM., E. 2020/73, K. 2023/181, T. 26.10.2023 (RG. 22.12.2023-32407)).

¹¹³ Erdönmez, Güray. “Alman Hukukunda Verilmiş Bazı Mahkeme Kararları Işığında Gizli Yargılama Kavramına Genel Bir Bakış.” *Halûk Konuralp Anısına Armağan, Yetkin Yayınları*, Ankara, 2009, s. 223 (gizli yargılama). Mahkemenin bu tür durumlarda, yargılamanın aleni olarak yürütülmesi ile ticari sırların gizliliğinin korunması arasındaki menfaatleri dengelemesi ve üstün gelen menfaate göre karar vermesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kurt Konca, s. 284).

istatistiki bilgileri öğrenmesinin engellenmesi gereği ile karşılaşılabilir. Dolayısıyla gizli yargılama imkânının kullanılması ile de bu olumsuzluk giderilebilir. HMK'nın 250'nci maddesi çerçevesinde tanıklıktan çekinme hakkı da ticari sırların korunmasına yönelik tedbirlerdendir. Buna ek olarak, HMK'nın 158'inci maddesi, gizli belgelerin örneklerinin verilmesine ilişkin sınırlamaları içermekte olup, bu hüküm de ticari sırların korunmasını sağlayan hukuki mekanizmalardan biridir.

İlgili düzenlemelerde yer alan hükümler yanında mevzuatımızda “Rekabetin Korunması Hakkında Kanun”¹¹⁴ “Bankacılık Kanunu”¹¹⁵; Sermaye Piyasası Kanunu”¹¹⁶; “Elektronik Haberleşme Kanunu”¹¹⁷; “Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu”¹¹⁸; “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu”¹¹⁹; “Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu”¹²⁰; “Sosyal Güvenlik Kurumuna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun”¹²¹; “Katma Değer Vergisi Kanunu”¹²²; “Vergi Usul Kanunu’nda”¹²³ da ticari sırların korunmasına ilişkin hükümlere yer verilmektedir.

Görüldüğü üzere mevzuatımızda yer alan çeşitli düzenlemelerle ticari sırlara koruma sağlanmaktadır. İstatistiki bilgiler ticari sır olarak değerlendirilebildiği takdirde mevzuatımızda yer alan düzenlemeler kapsamında bu bilgilere yeterli koruma sağlanabilmesi mümkün olabilmektedir.

III. İSPAT HAKKI VE İSPAT HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

Yargı sisteminin temel amaçlarından biri gerçeğe ulaşmaktır¹²⁴. Gerçeğe ulaşarak doğru bir karar verilebilmesi için her türlü araştırmanın yapılması gerekmektedir. Bu noktada ilgililere görüşlerini ifade etmelerine zemin hazırlayan ve karar üzerinde etkili olmalarını mümkün kılan bir yargılama ortamı sağlanmalıdır¹²⁵. İlgililere görüşlerini ifade etmelerine zemin hazırlayan ve karar üzerinde

¹¹⁴ RG. 13.12.1994-22140.

¹¹⁵ RG. 01.11.2005-25983.

¹¹⁶ RG. 30.12.2012-28513.

¹¹⁷ RG. 10.11.2008-27050.

¹¹⁸ RG. 12.03.2020-31066.

¹¹⁹ RG. 20.04.2016-29690.

¹²⁰ RG. 29.06.2012-28338.

¹²¹ RG. 20.05.2006-26173.

¹²² RG. 02.11.1984-18563.

¹²³ RG. 10.01.1961-10705.

¹²⁴ Doktrinde yargılamanın adaletli karar vermek, hukuk barışını sağlamak, hakkın yerine getirilmesini sağlamak, hukuk birliğini sağlamak, hukuk düzenini gerçekleştirmek, kesin hükme ulaşmak, şekli gerçeğe ulaşmak, maddi gerçeği bulmak, hakların tespiti, korunması ve gerçekleştirilmesine hizmet etmek gibi çeşitli amaçları olduğu belirtilmekte olup bu konudaki tartışmalar için bkz. Karşlı, Abdurrahim. *Medeni Muhakeme Hukuku*. 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020, s. 23-26; Budak, Ali Cem/ Karaaslan, Varol. *Medenî Usul Hukuku*. 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2023, s. 3-5; Arslan, Ramazan, vd. *Medenî Usul Hukuku*. 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2023, s. 48-49; Tanrıver, Süha. *Medenî Usûl Hukuku Cilt I*. 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024, s. 132-135 (medenî usul); Atalı, Murat/ Ermenek, İbrahim/ Erdoğan, Ersin. *Medenî Usûl Hukuku*. 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024, s. 11-13; Pekcanitez, Hakan/ Atalay, Oğuz/ Özekes, Muhammet. *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. 12. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2024, s. 7-10. HMK genel gerekçesinde, usul hukukunun temel hedefinin maddi gerçeği ortaya çıkarmak olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), TBMM (S. Sayısı: 393), Dönem: 23, Yasama Yılı: 3, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c089/tbmm23089050ss0393.pdf> (ET: 21.01.2025). Objektif hukukun ve tarafların sübjektif haklarının korunarak toplumsal barışa hizmet için mahkeme kararlarının maddi gerçeğe uygun olması gerekli görülmektedir (Erdönmez, belge ibrazı, s. 421-422). Doktrinde ceza muhakemesi ile hukuk muhakemesi arasındaki farklılıklardan hareketle, iki hukuk disiplini arasında gerçeğe ulaşmak bakımından herhangi bir farklılık olmadığı belirtilmektedir (Alangoya, Yavuz. *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler*. Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979, s. 87; Tanrıver, medenî usul, s. 134).

¹²⁵ Özekes, Muhammet. *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 41.

etkili olmalarını mümkün kılan bir yargılama yapılması ise ispat hakkının en iyi şekilde güvence altına alınmasıyla mümkün olabilmektedir¹²⁶.

A. Anayasal Güvenceler Kapsamında İspat Hakkı

İspat, bir iddia hakkında doğru bir kanaate varılabilmesi için nedenselliğin ortaya konulmasıdır¹²⁷. Yargılamada ispatla, bir iddianın doğruluğunu hâkime kabul ettirmeye, onu inandırmaya yönelik bir faaliyet gerçekleştirilmektedir¹²⁸. Bu doğrultuda ispat sürecinde başvuru araçları delil olarak adlandırılmaktadır¹²⁹. Nitekim ispat hukukunda tarafların iddialarını desteklemek ve haklarını savunmak için kullanabilecekleri en önemli araçlarını deliller oluşturmaktadır¹³⁰.

İspat hakkı, tarafların iddialarını destekleyen vakıaları ileri sürme, bu vakıaların doğruluğunu delillerle kanıtlama, delillere ulaşma, delil toplama sürecine katılma ve toplanan deliller sonucunda verilen karara ilişkin açıklama yapma imkânını içeren geniş kapsamlı bir haktır¹³¹. Bu hak, tarafların yargılama sürecine etkin bir şekilde katılımını temin etmektedir.

İspat hakkına ilişkin hükümler mevzuatımızda çeşitli düzenlemelerde yer almaktadır. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin¹³² (AİHS) 13'üncü ve 6'ncı maddesinde yer alan hükümler, kişilerin yargısal güvencelerini sağlamaya yönelik temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Anayasa ve HMK da ispat hakkına ilişkin hükümler içermektedir. Konuya ilişkin anayasal düzenleme, Anayasa'nın 36'ncı maddesinde "hak arama hürriyeti" başlığı altında yer alan hükümdür. HMK'da ispat hakkına ilişkin hüküm ise Kanun'un 189'üncü maddesinde yer almaktadır¹³³. HMK'nın 189'üncü maddesinin ispat hakkının temel hukuki dayanağı olarak kabul

¹²⁶ İspat süreci sonunda, dava konusu iddia ve savunmaların doğruluğu konusunda hâkimde bir kanaat oluşmakta, bu da hâkimin adli gerçeği yansıtan bir karar vermesini sağlamakta ve böylece adli gerçeğin maddi gerçekle uyumlu olması temin edilmektedir (Arslan vd., s. 411). Dış âlemdaki maddi gerçek, dava esnasında hâkimin vicdani değerlendirmesiyle adli gerçeklik kazanmaktadır (Atalay, Oğuz. *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*. 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 1586 (pekcanitez usul)).

¹²⁷ Konuralp, Halûk. *Medenî Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 8; Toraman, Barış. "Medeni Usul Hukukunda İspat Hakkına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Hakan PEKCANİTEZ'e Armağan, C. 16, Özel Sayı, 2014, s. 1486; Özrahit, Ticen. *Türk, İngiliz ve K.K.T.C. Medeni Usul Hukuklarında Deliller ve Delillerin Toplanmasına İlişkin Temel Kavramlar ile Güncel Sorunlar*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 5; Atalı/ Ermenek/ Erdoğan, s. 489.

¹²⁸ Kiper, Osman. *Hukuk Dâvalarında Kanıtlar*. Adil Yayınevi, Ankara, 1995, s. 13; Demircioğlu, Yaşar. *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 107; Konuralp, s. 9; Muşul, Timuçin. *Medenî Usul Hukuku*. 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s. 319; Toraman, s. 1486-1487; Kale, Serdar/ Keser, Salih. "Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, C. 21 S. 2, 2015, s. 703; Börü, Levent. *Medenî Usûl Hukukunda İddia ve Somutlaştırma Yükü*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 25; Atalay, pekcanitez usul, s. 1585; Karşı, s. 503; Budak/ Karaaslan, s. 255; Arslan vd., s. 414; Atalı/ Ermenek/ Erdoğan, s. 489; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s. 338.

¹²⁹ Umar, Bilge/ Yılmaz, Ejder. *İspat Yükü*. 2. Baskı, Kazancı Hukuk Yayınları, 1980, s. 2; Kiper, s. 14; Tutumlu, Mehmet Akif. *Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medenî Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*. 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 27; Konuralp, s. 8; Muşul, s. 319; Kale/ Keser, s. 703; Börü, s. 28; Atalay, pekcanitez usul, s. 1730; Karşı, s. 506; Kuru, Baki. *Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt I*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 613; Arslan vd., s. 424; Atalı/ Ermenek/ Erdoğan, s. 489.

¹³⁰ Çiftçi, s. 183.

¹³¹ Börü, s. 25-26.

¹³² European Convention On Human Rights (1950), https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR (ET: 21.01.2025).

¹³³ Yargılama sürecinde ispat hakkının kullanımı, HMK'nın 189'üncü maddesinde belirlenen yasal sınırlar dâhilinde her iki tarafa da eşit şekilde sağlanmaktadır (Kuru, s. 613, dn. 4). İspat, hukuki dinlenilme hakkının (HMK m. 27) bir parçası olmakla, kanun koyucu hukuki dinlenilme hakkına ilişkin genel düzenlemeyle yetinmeyerek, ispat hakkını ayrıca

edilmesi, bu hakkın yalnızca bir usul hukuku normu olarak değerlendirilmesine ve dolayısıyla yargısal bir temel hak niteliğinin göz ardı edilmesine yol açma riskini barındırmaktadır¹³⁴. Ne var ki, HMK'da ispat hakkına ilişkin düzenlemeye yer verilmeseydi de, ilgili hak yargısal bir temel hak olma niteliğini sürdürecekti¹³⁵.

Belirtilen ilgili düzenlemeler çerçevesinde etkili bir hukuki koruma mekanizmasının oluşturulabilmesi ve hak arama özgürlüğüne kapsamlı bir güvence sağlanabilmesi adına, kişilerin hak aramalarını engelleyen hukuki ve fiili kısıtlamaların ortadan kaldırılması zorunludur¹³⁶. Zira ispat hakkı, HMK'nın 189'uncu maddesinde kaleme alınan, hukuki temelini AİHS ile Anayasa'nın 36'ncı maddesi çerçevesinde güvence altına alınan hak arama özgürlüğünde bulan, diğer anayasal güvencelerle çevrelenen yargısal bir temel haktır¹³⁷. Bu noktada ispat hakkı, "hak arama özgürlüğü" kapsamında "hukuki dinlenilme hakkı ile adil yargılanma hakkı", "hukuk devleti ilkesi" ve "eşitlik ilkesi" gibi anayasal ve temel haklara dayanmaktadır¹³⁸. İspat hakkına ilişkin bu genel değerlendirmelerin ardından, bu hakkın temelini teşkil eden hak arama özgürlüğü ile diğer anayasal güvencelere değinilmesinde fayda vardır.

Anayasa'nın 36'ncı maddesinde yer alan "hak arama özgürlüğü"ne ilişkin hüküm kapsamında, "adil yargılanma hakkı"¹³⁹ ile "iddia ve savunma hakkı"¹⁴⁰ güvence altına alınmaktadır. Bu doğrultuda ispat hakkının hukuki temeli, Anayasa'nın 36'ncı maddesinde güvence altına alınan hak

düzenleme gereği hissetmiştir (Atalı/ Ermenek/ Erdoğan, s. 489).

¹³⁴ Çiftçi, s. 138.

¹³⁵ Çiftçi, s. 138.

¹³⁶ Özekes, s. 54.

¹³⁷ İnsan hakları, hakların pratikteki karşılığından ziyade daha çok evrensel ve ideal bir haklar bütününü ifade ederken; temel haklar Anayasa'da düzenlenmiş ve güvence altına alınmış insan haklarını belirtmektedir (Uygun, Oktay. 1982 *Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*. Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 4). Yargısal temel haklar, yargılama sürecinde insan haklarının ve Anayasa'da düzenlenen maddi temel hakların hayata geçirilmesine katkı sağlayan tamamlayıcı nitelikteki haklar olarak tanımlanmaktadır (Atalay, Esra. "Yargısal Temel Haklar." *Prof. Dr. Şükrü Postacıoğlu'na Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir, 1997, s. 441; Çiftçi, s. 134, dn. 9). Yargısal temel haklar, devletin yargı organlarına, maddi temel hakların en etkin şekilde hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla, maddi gerçeği araştırma yükümlülüğü getirmektedir (Atalay, s. 442).

¹³⁸ Çiftçi, s. 134.

¹³⁹ Adil yargılanma hakkı; "kanuni, bağımsız ve tarafsız bir mahkemece", "makul sürede", "aleni surette", "hakkaniyete uygun" olarak yargılanma unsurlarını içermektedir (Özekes, s. 56; Demircioğlu, s. 51; Budak/ Karaaslan, s. 74; Arslan vd., s. 150; Pekcanitez/ Atalay/Özekes, s. 199-201). Yargılama sürecine dair temel bir hak olan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından birini, hakkaniyete uygun yargılanma ilkesinin ayrılmaz bir parçasını teşkil eden hukuki dinlenilme hakkı oluşturmaktadır (Tanrıver, medeni usul, s. 442). Hukuki dinlenilme hakkı, yargılama sürecinden etkilenecek kişilere, sürece dâhil olarak bilgi edinme, görüşlerini ifade etme, yargılamaya katkı sağlama ve yargı makamlarının bu katkıları değerlendirerek karar almasını mümkün kılan temel bir hak ve yargılama prensibi olarak tanımlanır (Özekes, s. 31; Üçüncü, s. 138; Budak/ Karaaslan, s. 76). Bu noktada hukuki dinlenilme hakkı, yargılamayla ilgili bilgilendirilme, görüşlerin ifade edilmesi ve bu görüşlerin değerlendirilmesi unsurlarını içermektedir (Pekcanitez, Hakan. "Hukuki Dinlenilme Hakkı." *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000, s. 769-788; Muşul, s. 278; Erdönmez, belge ibrazı, s. 408; Börü, s. 94; Çiftçi, s. 239; Üçüncü, s. 139; Karslı, s. 265; Budak/ Karaaslan, s. 76; Arslan vd., s. 156-157; Tanrıver, medeni usul, s. 443; Atalı/ Ermenek/ Erdoğan, s. 122; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s. 201). Hukuki dinlenilme hakkına riayet edilerek yargılanma, ilgili otorite ve kararlarının daha meşru görülmesini teşvik etmektedir (Tyler, Tom R. "Procedural Justice and the Courts." *Court Review*, C. 44, S. 1-2, 2007, s. 27). İspat hakkı da hukuki dinlenilme hakkının bir unsurudur. Bkz. AYM., E. 2016/10, K. 2016/36, T. 05.05.2016 (ET: 03.02.2025, Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2016/36>).

¹⁴⁰ Medeni usul hukuku kapsamında, yargılama sürecinde ilgili hakkın somut tezahürü, hukuki dinlenilme hakkı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Pekcanitez, s. 754; Özekes, s. 60; Tanrıver, Süha. "Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 53, 2004, s. 204 (medeni yargı); Tanrıver, medeni usul, s. 443).

arama özgürlüğüne ilişkin anayasal hükme dayanmaktadır.

Hak arama özgürlüğü, kişilere tanınan hakların yargısal güvencesini oluşturmaktadır¹⁴¹. Bu özgürlük tüm yargılama süreçleri açısından genel bir geçerliliğe sahiptir¹⁴². Sadece medeni yargılama usulünde değil, ceza ve idari yargı süreçlerinde de bu özgürlüğün temel bir güvence oluşturduğu kabul edilmektedir.

Hak arama özgürlüğüne riayet edilmesi, ilgilere ait olup, bu noktada ilgilinin gerçek veya tüzel kişi olup olmaması arasında herhangi bir farklılık gözetilmemektedir¹⁴³. Devlet de bir tüzel kişi olarak hak arama özgürlüğüne sahip olup bu bağlamda diğer kişilerle eşit konumda bulunmaktadır¹⁴⁴. Diğer bir deyişle, devlet, tüzel kişi sıfatıyla hak arama özgürlüğüne sahip olup bu çerçevede diğer kişilerle aynı hukuki statüde yer almaktadır.

Hak arama özgürlüğünün temel unsurlarından biri olan ispat hakkına yönelik düzenlemeler, kanun koyucuyu da bağlamaktadır¹⁴⁵. Bu bağlamda ispat hakkının temel hak olması, insan onuru ve hukuk devleti ile ilgili bulunması nedeniyle hukuk kurallarının bu hakka aykırı olmaması gerekmekte olup, ihlalin doğrudan ya da dolaylı olması fark etmediği gibi, durumun özelliği, işin niteliği gibi sebeplerle gerçek bir istisna tanınamayacağı kabul edilmektedir¹⁴⁶. Temel kurallara aykırı kanun hükümleri ve istenmeyen sınırlamalar, kanunların anayasal denetimi ile ilgili olduğundan kanun koyucunun ilgili hakkı göz ardı eden veya sınırlayan düzenleme yapması, Anayasa'ya aykırılık oluşturmakta ve Anayasa denetimine tabi olmaktadır¹⁴⁷.

İspat hakkına “hak arama özgürlüğü” yanında, “hukuk devleti ilkesi” ile “eşitlik ilkesi” de dayanak teşkil etmektedir.

Hukuk devleti, kişilerin hukuki bir güvence altında olduğu, devletin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka bağlı olarak yürütüldüğü bir sistemi ifade etmektedir¹⁴⁸. Hukuk devleti ilkesi çerçevesinde kişilerin sahip oldukları temel hakların yargı önünde güvence altına alınarak etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla gerekli mekanizmaların oluşturulması, devletin temel sorumluluklarından biridir¹⁴⁹.

¹⁴¹ Atalay, s. 449. Bu çerçevede kişilerin haklarını aramasını zorlaştıran yasal ve pratik engellerin ortadan kaldırılması zorunludur (Atalay, s. 449). Bununla birlikte ilgili hak yalnızca bağımsız bir temel hak olarak ele alınmamakta, aynı zamanda diğer temel haklarla özgürlüklerin etkin şekilde kullanılmasını ve korunmasını sağlayan en önemli güvencelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bkz. AYM., E. 2014/146, K. 2015/31, T. 19.03.2015 (R.G. 13.06.2015-29385); AYM., E. 2021/9, K. 2022/4, T. 26.01.2022 (R.G. 12.04.2022-31807); AYM., E. 2024/29, K. 2024/226, T. 25.12.2024 (Kazancı-İçtihat Bilgi Bankası, <https://lib.kazanci.com.tr/> (E.T: 03.05.2025)). Bu yönüyle hak arama özgürlüğü, yalnızca kişilerin sahip oldukları hakları korumakla kalmayıp, hukukun üstünlüğü ilkesinin işleyişini de doğrudan etkilemektedir.

¹⁴² Pekcanitez, s. 763; Tanrıver, medeni yargı, s. 192; Üçüncü, s. 139.

¹⁴³ Pekcanitez, s. 762; Tanrıver, medeni yargı, s. 205; Budak/ Karaaslan, s. 76.

¹⁴⁴ Pekcanitez, s. 762.

¹⁴⁵ Pekcanitez, s. 755; Özekes, s. 311. Bu noktada devletin pozitif bir şeyler yapması, açıklama hakkının teminini sağlaması gerekli görülmektedir (Pekcanitez, s. 757; Üçüncü, s. 138-139).

¹⁴⁶ Özekes, s. 314.

¹⁴⁷ Özekes, s. 311.

¹⁴⁸ Atalay, s. 444; Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. 24. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024 s. 124. Hukuk devletinde, tüm iş ve işlemler anayasa ve hukuka bağlı kalınarak yürütülmektedir (Erdoğan, Mustafa. *Türk Anayasa Hukuku*. Hukuk Yayınları, Ankara, 2018, s. 59).

¹⁴⁹ Atalay, s. 445. Anılan ilke kapsamında ispat hakkının temelini oluşturan hak arama özgürlüğünü teşkil eden adil

Eşitlik ilkesi, yargılama sürecinde taraflar arasında dengeyi sağlayan silahların eşitliği ilkesiyle ortaya çıkmaktadır¹⁵⁰. Silahların eşitliği ilkesi kapsamında taraflara eşit şekilde iddia ve savunma haklarını gerçekleştirme, delil sunma, diğer tarafın delillerini inceleme ve tartışma imkânı sağlanmalıdır¹⁵¹.

B. İspat Hakkının Sınırlandırılması

Hukuki sistemin temel dayanağı Anayasadır. Anayasa yalnızca kişisel özgürlükleri güvence altına almakla kalmayıp, hukukun tüm alanlarına yön veren kurucu bir çerçeve sunmaktadır. Anayasa kurucu ilkelerin yer aldığı kurallardan oluştuğundan hukukun diğer alanlarının da bu kurucu ilkelere uygun olması gerekmektedir¹⁵². Dolayısıyla diğer hukuk alanlarının kuralları anayasal kurallara uygun olmalı, tüm hukuk alanlarının değerlendirmeleri ve yorumları anayasal kurallar çerçevesinde yapılmalıdır¹⁵³. Zira Anayasa'nın 11'inci maddesi, Anayasa hükümlerinin, yasama, yürütme, yargı organları ile idari makamlar, diğer kişi ve kurumlar için bağlayıcı nitelikte temel hukuk normları olduğunu, kanunların Anayasaya uygunluğunun zorunlu olduğunu, hükme bağlamaktadır.

Temeli Anayasa'nın 36'ncı maddesine dayandığından ispat hakkının sınırlandırılmasında Anayasa'nın çizdiği sınırlara uyulması gerekmektedir¹⁵⁴. Bu noktada Anayasa'nın 36'ncı maddesi için sınırlama rejimi Anayasa'nın 13'üncü maddesine tabidir¹⁵⁵. Dolayısıyla temel haklar içerisinde yer alan ispat hakkına sınırlama getirilirken, Anayasa'nın 13'üncü maddesindeki şartlar dikkate alınmalıdır¹⁵⁶. Bu çerçevede Anayasa'nın 13'üncü maddesi uyarınca, temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın¹⁵⁷ ve yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebepler

yargılanma hakkı ile iddia ve savunmada bulunma hakkı koruma altındadır. Bu noktada yargılama sürecinde ispat faaliyetinde bulunma hakkı, demokratik hukuk devletin vazgeçilmez bir unsurudur (Çiftçi, s. 139). Bu hakları gözetmeyerek, bu hakları güvence altına almayan bir devletin, hukuk devleti olma vasfı zedeleneyeceğinden, hukukun doğru uygulanması ve ilgili hakların tam anlamıyla gerçekleşmesi için, taraflara karşılıklı görüş alışverişinde bulunabilecekleri ve karara etki edebilecekleri bir yargılama ortamı sağlanmalı, taraflar haberdar edilmeden, görüşlerini sunmalarına ve karara katkıda bulunmalarına olanak tanınmadan hüküm verilmemelidir (Özekes, 40-41; Tanrıver, medeni yargı, s. 205). Hukuki dinlenilme hakkı, hukuk devleti ilkesine dayanmakta olup, bu niteliği nedeniyle devletlerin yasal düzenlemelerinden üstün bir konumda bulunmaktadır (Özekes, s. 62).

¹⁵⁰ Özekes, s. 49; Çiftçi, s. 138; Arslan vd., s. 155; Tanrıver, medeni usul, s. 462. Silahların eşitliği ilkesinin aynı zamanda, hukuk devleti ilkesinin yargılama hukukundaki yansıma biçimlerinden olduğuna ilişkin bkz. Tanrıver, medeni yargı, s. 210; Budak/ Karaaslan, s. 74; Tanrıver, medeni usul, s. 462. Silahların eşitliği ilkesinin, sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmeye hizmet ettiği belirtilmektedir (Arslan vd., s. 155).

¹⁵¹ Budak/ Karaaslan, s. 75. Ancak adil bir devlet hukuk devleti olabileceğinden, adil bir devletten söz edilebilmesi için herkesin fırsat eşitliğine sahip olduğu, kanuni eşitliğin tanındığı, kişiliğini geliştirme imkânının herkese verildiği ve bunu engelleyen tüm maddi ve manevi kısıtlamaların kaldırıldığı, her türlü ayrıcalık ve keyfi uygulamanın tamamen reddedildiği bir sistemin varlığı gerekir (Atalay, s. 445). Bu durum hukuk sisteminin meşrutiyetini sürdürmesinin de anahtarıdır (Tyler, s. 26). Anayasa Mahkemesi'nin silahların eşitliği ilkesine ilişkin karar örneği için bkz. AYM., B. No: 2020/2316, T. 12.01.2023 (R.G. 03.05.2023, 32179); AYM., B. No: 2013/2116, T. 23.01.2014; AYM., B. No: 2017/18458, T. 10.02.2021 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, [https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/](https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/(E.T: 02.05.2025)))).

¹⁵² Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*. 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 104.

¹⁵³ Anayurt, s. 104.

¹⁵⁴ Çiftçi, s. 141.

¹⁵⁵ Çiftçi, s. 527. Anayasa Mahkemesi'nin bazı yasal düzenlemelerin, adil yargılanma hakkının kapsamını belirli ölçüde daralttığı ve sınırlandırdığından dolayı, Anayasa'nın 36'ncı maddesiyle uyumlu olmadığı yönünde kararları bulunmaktadır. Karar örneği için bkz. AYM., E. 2012/100, K. 2013/84, T. 04.07.2013 (RG. 02.08.2013-28726).

¹⁵⁶ Çiftçi, s. 520.

¹⁵⁷ Bir hakkın özü, o hakkın en önemli parçası olup, eğer bu kısma müdahale edilirse, hak tamamen anlamsız hale gelmektedir (Sağlam, Fazıl. *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*. Ankara, 1982, s. 155-156; Erdoğan, s. 86; Gözler,

doğrultusunda¹⁵⁸ ancak kanunla sınırlanabilir. Ayrıca, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olmalı¹⁵⁹, demokratik toplum düzeninin¹⁶⁰, lâik Cumhuriyetin gereklilikleri¹⁶¹ ile ölçülülük ilkesine¹⁶² aykırılık teşkil etmemelidir.

Görüldüğü üzere sadece Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebepler doğrultusunda, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması mümkün olabilmektedir. Ancak hak arama özgürlüğü bağlamında, Anayasa'nın 36'ncı maddesinde herhangi bir özel sınırlama sebebi öngörülmemektedir¹⁶³. Anılan hükümde sınırlamanın sınırının belirlenmesi konusunda sessizlik, hak arama özgürlüğüne dayanan usuli hakların herhangi bir sebeple sınırlandırılmasını tartışmalı hale getirmektedir¹⁶⁴. Zira Anayasa'nın 36'ncı maddesinde hak arama özgürlüğüne yönelik herhangi bir sınırlama sebebine yer verilmemesi, bu özgürlüğün ve ona bağlı olarak ispat hakkının geniş bir koruma çerçevesine sahip olduğunu ortaya koymakta ve bu durum, ispat hakkının sınırsız hale dönüştüğü izlenimini uyandırmaktadır¹⁶⁵. Ancak temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına dair bir düzenleme bulunmaması, bu hakların her durumda tamamen sınırsız kabul edileceği anlamına gelmemektedir¹⁶⁶. Zira her hak ve özgürlük, kendi doğasından kaynaklanan, kapsamını belirleyen ve

Kemal. *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. 30. Baskı, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2021, s. 224; Döner, Ayhan. *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 174; Özbudun, s. 116). Eğer bir hak veya özgürlüğe getirilen sınırlamalar, onun kullanılmasını çok zorlaştırıyor ya da tamamen engelliyorsa, bu durum o hakkın özüne dokunmuş sayılmaktadır (Erdoğan, s. 86; Gözler, s. 224; Özbudun, s. 116).

¹⁵⁸ 2001 yılında temel hakların sınırlandırılması Anayasa'nın 13'üncü maddesi değişikliğiyle daha zor şartlara tabi tutulmuştur (Çiftçi, s. 520). 2001 Anayasa değişikliğiyle birlikte, temel hak ve hürriyetlerin yalnızca ilgili maddelerde öngörülen özel sınırlama sebepleri doğrultusunda kısıtlanabileceği kabul edilmiş, genel sınırlama sebepleri ise Anayasa'dan çıkarılmıştır. Bu doğrultuda, bir temel hak ancak ilgili olduğu anayasal hükümde öngörülen sebeplerle kısıtlanabilecek, bunların dışında herhangi bir gerekçeyle sınırlamaya tabi tutulamayacaktır (Çiftçi, s. 533). Bu kapsamda karar örneği için bkz. AYM., E. 2006/142, K. 2008/148, T. 24.09.2008 (RG. 25.12.2008-27091).

¹⁵⁹ Anayasa'nın sözü kavramından Anayasa metninin anlaşılacağı belirtilmektedir (Gözler, s. 222; Döner, s. 172; Tanör, Bülent/ Yüzbaşıoğlu, Necmi. *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. 21. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2023, s. 160). Bir düzenlemenin Anayasa'nın sözüne uygun olması, onun Anayasa'da düzenlenen temel hak ve hürriyetlere aykırılık teşkil etmemesi anlamına gelmektedir (Çiftçi, s. 543). Anayasa'nın ruhuna uygunluk ise Anayasa'nın genel yapısını ve bu yapıdan doğan temel anlamı yansıtmaktadır (Çiftçi, s. 544; Döner, s. 173; Özbudun, s. 113). Anayasa'nın ruhu kavramının, objektif olarak tanımlanamayan bir kavram olduğu belirtilmektedir (Gözler, s. 222; Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s. 160).

¹⁶⁰ Çoğulcu, özgürlükçü ve katılımcı demokrasi ilkeleri doğrultusunda, özgürlüklerin belli bir seviyede korunması demokratik toplum düzeninin temel gereklilikleri arasındadır (Çiftçi, s. 546). Bu ifade, netlikten uzak olması ve daha çok siyasi bir değerlendirme ölçütü olarak görülmesi sebebiyle eleştiriye konu olmaktadır (Çiftçi, s. 544; Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s. 162).

¹⁶¹ Bu bağlamda öngörülen bir kısıtlamanın, din özgürlüğünün sağlanması ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması ilkesine ters düşmemesi gerekmektedir (Gözler, s. 203-206; Döner, s. 174).

¹⁶² Ölçülülük ilkesi, getirilen sınırlamanın amacına ulaşmak için uygun bir yöntemle yapılmasını, bu yöntemin zorunlu olmasını ve uygulanan yöntemle hedeflenen sonuç arasında makul bir dengenin bulunmasını öngören bir kurala işaret etmektedir (Sağlam, s. 113-117; Uygun, s. 161; Metin, Yüksel. *Ölçülülük İlkesi Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 26- 39; Erdoğan, s. 90-91; Çiftçi, s. 547; Döner, s. 174; Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s. 165; Özbudun, s. 114).

¹⁶³ Uygun, s. 133.

¹⁶⁴ Çiftçi, s. 540-543.

¹⁶⁵ Çiftçi, s. 534. Anayasa'da sınırlamadan söz edilmeyen hakların, sınırlamaya elverişli olmama özelliği, sahip oldukları norm alanlarının özelliğine bağlı olup, her bir hak için ayrı bir nedene dayanmaktadır (Sağlam, s. 104). Bazı hakların yasal sınırlama dışında bırakılması, ilgili hakkın niteliği yanında, norm alanlarının zaten dar tutulmuş veya yeteri kadar belirgin olmasıyla açıklanmaktadır (Sağlam, s. 106). Temel bir hak olması sebebiyle hukuki dinlenilme hakkının tam ve gerçek bir istisnası bulunmamaktadır (Özkes, s. 207). Hak arama yollarının, doğası (içeriği) gereği sınırlanmaması gereken hak ve özgürlüklerden görüldüğüne ilişkin bkz. Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s. 149.

¹⁶⁶ Üçüncü, s. 162.

normatif çerçevesini oluşturan nesnel ve doğal sınırlarla çevrilidir¹⁶⁷. Dolayısıyla Anayasa'nın sözü ve ruhuna elverişli bir değerlendirme yapılarak ispat hakkına sınırlama getirilebilecektir¹⁶⁸. Bu noktada ispat hakkının Anayasa'nın 13'üncü maddesinde belirtilen unsurları karşılaması şartı ile “usul ekonomisine dayalı kamu menfaati gerekliliği”, “diğer temel haklarla çatışma halinde çatışan temel haklar arasında ölçülü bir denge tesis edilmesi”, “AİHS'nin 6'ncı maddesinde öngörülen kısıtlama kriterleri”, “temel hakların kötüye kullanılması yasağı” çerçevesinde sınırlandırılmasının mümkün olabileceği kabul edilmektedir¹⁶⁹.

Belirtilen istisnai durumlar bir kenara bırakılırsa, ispat hakkının ihlali, hukuki güvenliği zayıflatırken, hukuk devleti ilkesine dayalı prensiplerin zarar görmesine yol açar¹⁷⁰. Bu nedenle, ispat hakkının korunması, hukuk devletinin temel gereklerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Hukuk devleti ilkesi tarafların iradesine bırakılabilecek bir konu olmadığı gibi, bu ilkeye dayalı olarak şekillenen ispat hakkı konusunda da kişilere sınırsız bir tasarruf yetkisi tanınmamaktadır¹⁷¹. Zira ispat hakkı, yalnızca kişiler için değil, aynı zamanda yargı sisteminin işleyişi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ispat hakkı herkesin yararına olup, kullanımının tarafların insiyatifine bırakılması mümkün değildir¹⁷².

DYYK yabancı yatırımcıların yatırımlarıyla ilgili olarak Müsteşarlığa bildirdiği istatistiki bilgilerin ispat aracı olarak kullanılamayacağını hükme bağlamaktadır. Anılan düzenleme ile söz konusu bilgilerin hukuki süreçlerde delil olarak kullanılması engellenmektedir.

Tarafların delil göstermelerinin yasaklanması veya gereğinden fazla sınırlandırılması, hukuki dinlenilme hakkının ve onun ayrılmaz parçasını teşkil eden ispat hakkının ihlaline neden olmaktadır¹⁷³. Daha önce de belirtildiği üzere mevzuatımızda ticari sırların korunmasına yönelik çeşitli güvenceler yer almaktadır. Mevzuatımızda ticari sırların korunmasına yönelik çeşitli güvencelere rağmen, yargılama sürecinde ticari sırlara koruma sağlamak amacıyla tarafların adalete erişim ve haklarını ileri sürebilmeleri açısından sahip oldukları en temel hukuki araç olan ispat hakkının kısıtlanması, ölçülülük ilkesiyle bağdaşmamaktadır¹⁷⁴. Zira kişilere deliller hakkında açıklamada bulunma imkânı tanınmadığında, hak arama özgürlüğü ve savunma hakkı etkisiz hale gelmekte, bu hakların özü zarar görmekte ve temel unsurları anlamını yitirmekte, bu haklar etkin bir şekilde kullanılamaz duruma gelmektedir¹⁷⁵. Aynı zamanda her ne kadar istatistiki bilgiler içerisinde ticari sırlara ilişkin bilgilerin yer alma ihtimali mevcut olsa da, istatistiki bilgiler ifadesinin doğrudan

¹⁶⁷ Tanör/ Yüzbaşıoğlu, s. 146; Özbudun, s. 112-113.

¹⁶⁸ Çiftçi, s. 540. Taraflara ve 3'üncü kişilere ait sırların korunması için alınacak önlemler hukuki dinlenilme hakkının bu bağlamda ispat hakkının sınırlandırılması sonucu doğuracağından mahkemenin ihtiyatlı davranarak, alacağı önlemleri sadece gerekli alanlarla sınırlandırması yerinde olacaktır (Erdönmez, belge ibrazı, s. 401).

¹⁶⁹ Çiftçi, s. 540-542. Hukuki dinlenilme hakkının, hukuk devleti ilkesi ve hukuki koruma mekanizmasına hizmet eden bir araç olması nedeniyle, özellikle etkin hukuki korumanın sağlanması başta olmak üzere diğer çeşitli hukuki değerler doğrultusunda sınırlandırılabilirliği; bu bağlamda, her müdahalenin doğrudan bir hak ihlali teşkil etmeyeceği ve hukuki dinlenilme hakkına yönelik müdahale ile bu hakkın ihlalinin birbirinden farklı kavramlar olduğu ifade edilmektedir (Üçüncü, s. 152).

¹⁷⁰ Çiftçi, s. 764.

¹⁷¹ Üçüncü, s. 150.

¹⁷² Erdönmez, belge ibrazı, s. 411; Üçüncü, s. 150.

¹⁷³ Erdönmez, belge ibrazı, s. 411.

¹⁷⁴ Çiftçi, s. 764.

¹⁷⁵ Çiftçi, s. 764. Anayasa Mahkemesi'nin, savunma hakkına yapılacak herhangi bir sınırlandırmanın hakkın özüne dokunacağına ilişkin karar örneği için bkz. AYM., E. 1963/143, K. 1963/167, T. 26.06.1963 (RG. 12.11.1963-11553).

ticari sır ifadesini karşılayan bir kavram olmadığı da görülmektedir. Dolayısıyla bu durum söz konusu bilgilerin ticari sır kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda belirsizliğe neden olmaktadır. Bu bağlamda DYYK ilgili hükmü ile ticari sır kapsamında değerlendirilemeyecek bilgilerin de delil olarak kullanılması engellenmektedir

Anayasa'nın çeşitli ilkeleriyle kendisine koruma sağlanan ispat hakkına ilişkin kanun koyucunun taraflara eşit imkân sağlayan düzenlemeler yapması önem taşımaktadır¹⁷⁶. Bu noktada hukuki düzenlemeler tarafların haklarını koruyacak şekilde oluşturulmalıdır. Ticaret politikaları da bu kapsamda değerlendirilmelidir; zira ticari faaliyetlerde eşitlik esası gereği, ev sahibi devlet ile yabancı yatırımcının eşit standartlarda karşı karşıya gelmesi uygun görünmektedir¹⁷⁷. Bu nedenle, ispat hakkının kullanımında herhangi bir taraf aleyhine aşırı kısıtlamalar getirilmemeli ve herkesin adil bir şekilde haklarını savunmasına olanak tanınmalıdır. Adil bir yargılama sisteminin oluşturulmasında ispat hakkının korunmasının, hukukun temel bir gerekliliği olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

SONUÇ

Yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması ve sürdürülebilirliği, güvenli ve istikrarlı bir yatırım ortamının varlığına bağlıdır. Bu doğrultuda, ülkelerin yabancı yatırımları koruma ve düzenleme görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi gerekmektedir. Yabancı yatırımcıların güvenliğini sağlayan en önemli unsurlar arasında hukuki koruma mekanizmaları yer almaktadır.

Yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması ve sürdürülebilirliği açısından, yabancı yatırımcıların ticari sırlarının korunması kritik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda mevzuatımızda ticari sırların korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yer almakta olup, ticari sırların ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar ve yargılama sürecinde alınabilecek tedbirler ile bu sırların güvence altına alınması amaçlanmaktadır.

DYYK'da, yabancı yatırımcıların yatırımlarıyla ilgili olarak Müsteşarlığa bildirdikleri istatistiki bilgilerin, yalnızca istatistik amaçlı kullanılabileceği ve ispat aracı olarak ileri sürülemeyeceği hükme bağlanmaktadır. Bu düzenlemenin, ticari sırların korunmasına yönelik bir amaç taşıdığı yönünde yorum yapılabilir. Ancak ilgili hükümde doğrudan “ticari sır” kavramına yer verilmemesi ve bunun yerine “istatistiki bilgiler” ifadesinin kullanılması, söz konusu bilgilerin ticari sır kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda belirsizliğe neden olmaktadır.

DYYK'nın ilgili hükmü ile istatistiki bilgilerin korunması amacı güdülerek, bu süreçte ispat hakkına sınırlama getirilmektedir. Ancak DYYK'nın ilgili hükmü ile idarenin yargı önünde hakkını savunma ve ispat hakkını kullanma imkânı sınırlandırıldığından, bu durum özellikle kamu yararının söz konusu olduğu davalarda idareyi dezavantajlı bir konuma düşürebilir. Oysa ispat hakkı, hukukun temel ilkelerinden biri olarak, kişilerin yargı önünde haklarını etkin bir şekilde savunabilmelerini sağlaması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Devlet de tüzel kişi sıfatıyla ispat hakkına sahip olup bu çerçevede diğer kişilerle aynı hukuki statüde yer almaktadır. İspat hakkının temel bir hak olması

¹⁷⁶ Tarafların ispat sürecini aynı kurallar çerçevesinde yürütmesi, yalnızca dağıtıcı adaletin sağlanması açısından değil, aynı zamanda taraflar arasında tam bir eşitliğin tesis edilmesi için de zorunludur (Çiftçi, s. 178-179).

¹⁷⁷ Dost, s. 110. Uluslararası yatırımlara ilişkin uyumsuzluklarda silahların eşitliği ilkesinin uygulanması gerekmektedir (Dost, s. 110).

ve hukuk devleti ilkeleriyle doğrudan ilişkili bulunması nedeniyle, hukuk kurallarının bu hakka aykırı düzenlemeler içermemesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, DYYK'da yer alan ilgili hüküm, istatistiki bilgiler ifadesinin kapsamına ilişkin belirsizliği beraberinde getirmesi ve idarenin delil sunma hakkını kısıtlaması nedeniyle, hukuki güvenlik ilkesine zarar vermektedir. Bu nedenle, söz konusu hükmün hukuki belirsizlikleri ortadan kaldıracak şekilde yeniden düzenlenmesi ve kamu yararını gözetken bir denge sağlanacak şekilde revize edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, ilgili hükmün, “Yabancı yatırımcılar, yatırımlarına dair istatistiki bilgileri, mevzuatta öngörülen usul ve esaslara uygun şekilde beyan ederler. Bu bilgiler esas olarak istatistiksel analiz amacıyla kullanılmakla birlikte, gizliliğin korunmasına ilişkin düzenlemelere tabi olmak kaydıyla delil olarak değerlendirilebilir” biçiminde yeniden kaleme alınması uygun olacaktır. Öte yandan, bilgilerin yalnızca beyan yükümlülüğüne konu edilmesi ve delil niteliğine ilişkin açık bir hüküm içermemesi esasına dayanan, daha dar kapsamlı bir düzenlemenin benimsenmesi de alternatif bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alangoya, Yavuz. *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*. Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979.
- Albayrak, Gökhan. *Uluslararası Yatırım Hukukuna Küresel Anayasacılık Yaklaşımı*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*. 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023.
- Ani, Layla Qodri, vd. “Foreign Investment in the Era of Globalization: A Review of Legal Protection in the Perspective of National and International Law.” *International Conference Restructuring and Transforming Law*, C. 3, S. 1, 2024, s. 122-131.
- Arıkan, Gökçe. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşviki Bakımından Yabancı Tüzel Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz İktisabı.” *Ankara Barosu Dergisi*, C. 83, S. 1, 2025, s. 1-34.
- Arkan, Sabih. *Ticari İşletme Hukuku*. 21. Baskı, Sözkese Matbaacılık, Ankara, 2015.
- Arslan, Ramazan, vd. *Medenî Usul Hukuku*. 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2023.
- Atalay, Esra. “Yargısal Temel Haklar.” *Prof. Dr. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir, 1997, s. 437-454.
- Atalay, Oğuz. *Pekcanıtez Usûl Medenî Usûl Hukuku*. 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Atalı, Murat/ Ermenek, İbrahim/ Erdoğan, Ersin; *Medenî Usûl Hukuku*. 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024.
- Ayhan İzmirli, Lale. “Uluslararası Yatırım Hukukunda ‘Yatırım’ Kavramı.” *Süleyman Demirel*

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 2, 2018, s. 89-131.

Bilgin, Mehmet Hüseyin. “Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi.” *Öneri Dergisi*, C. 6, S. 22, 2004, s. 251-258.

Bozdağlıoğlu, Yasemin/ Evlimoğlu, Umut. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları.” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 11, 2015, s. 32-52.

Bozkurt Yüksel, Armağan Ebru. “Ticari Sırların Dijital Ortamda Korunması.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 9, S. 33, 2018, s. 143-192.

Börü, Levent. *Medenî Usûl Hukukunda İddia ve Somutlaştırma Yükü*. Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

Budak, Ali Cem/ Karaaslan, Varol. *Medenî Usul Hukuku*. 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2023.

Carlson, David/ Ziegler, Jeffrey. “The Role of Democratic Governance and Indirect Expropriation in International Investment Treaty Violations.” *Uluslararası İlişkiler*, C. 18, S. 72, 2021, s. 37-49.

Cuervo-Cazurra, Alvaro, vd. “Host Country Politics and Internationalization: A Meta-Analytic Review.” *Journal of Management Studies*, C. 60, S. 1, 2023, s. 204-241.

Çal, Sedat. *Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

Çalışkan, Zeynep. “Türkiye’nin Taraf Olduğu İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalarda Yatırım Kavramı.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 29, 2010, s. 85-118.

Çelikel, Aysel. “Yabancı Yatırımların Teşviki Amacıyla Yapılan Yeni Yasal Düzenlemeler.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 23, S. 1-2, 2011, s. 161-72.

Çelikel, Aysel/ Öztekin Gelgel, Günseli. *Yabancılar Hukuku*. 27. Baskı, Ankara, 2022.

Çiftçi, Pınar. *Medenî Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.

Congress.Gov, <https://www.congress.gov/110/plaws/publ49/PLAW-110publ49.pdf>.

DeGhetto, Kaitlyn. “What’s in a Name (Political Risk)? A Review of Political Risk and Foreign Investment Decisions.” *Cross Cultural & Strategic Management*, C. 31, S. 1, 2024, s. 50 – 86.

Demir Gökyayla, Cemile/ Süral, Ceyda. “4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 2004, s. 131-168.

Demircioğlu, Yaşar. *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2007.

Doğan, Vahit/ Yılmaz, Alper Çağrı/ İzmirli, Lale Ayhan. *Türk Yabancılar Hukuku*. 8. Baskı, Savaş

Yayınevi, Ankara, 2024.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/327), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090ss0142.pdf>).

Dominica Citizenship by Investment Unit, <https://www.cbiu.gov.dm/wp-content/uploads/2020/10/Commonwealth-of-Dominica-Citizenship-Act.pdf>;
<https://cbiu.gov.dm/wp-content/uploads/2024/07/SRO-No.-8-of-2024.-Commonwealth-of-Dominica-Citizenship-By-Investment-AmdNo.2-Reg.-2024-1-1.pdf>.

Dost, Süleyman. *Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Döner, Ayhan. *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.

Dündar, Hasan Çağlayan. *Türkiye'nin İş Yapma Kolaylığındaki Yolculuğu: B-Ready Raporu ve Yeni Ufuklar*. 2024, s. 1-5, <https://www.researchgate.net/publication/385001443>.

Džankić, Jelena. “Immigrant Investor Programmes in the European Union (EU).” *Journal of Contemporary European Studies*, C. 26, S. 1, 2018, s. 64-80.

Ekşi, Nuray. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. KHK-703 ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine Göre Hazırlanmış 5. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018 (yabancılar).

Ekşi, Nuray. *Milletlerarası Ticaret Hukuku*. 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020 (ticaret).

Ener, Mustafa Alper. *Uluslararası Yatırım Hukuku*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2024.

Er, Selami. “Yabancıların Çalışma İzinleri ve Ön İzin Müessesesi.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 4, 2014, s. 176-221.

Ercan, Tarık Can. “Yardımcı Kişilerin Sözleşmeyi İhlal Etmeye veya Ticari Bilgileri İfşa Etmeye Yönlendirilmesi.” *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2022, s. 77-94.

Erdoğan, Mustafa. *Türk Anayasa Hukuku*. Hukuk Yayınları, Ankara, 2018.

Erdönmez, Güray. “Alman Hukukunda Verilmiş Bazı Mahkeme Kararları Işığında Gizli Yargılama Kavramına Genel Bir Bakış.” *Halûk Konuralp Anısına Armağan*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 223-239 (gizli yargılama).

Erdönmez, Güray. *Medeni Usul Hukukunda Belgelerin İbrazı Mecburiyeti*. 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014 (belge ibrazı).

Erken, Baki. “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Kurallar ve Uygulaması.” *Türk İdare Dergisi*, C. 476, S. 2, 2013, s. 383-414.

Erten, Rifat. “Türk Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar.” *Türkiye Barolar Birliği Vatandaşlık, Göç, Mülteci ve Yabancılar Hukukundaki Güncel Gelişmeler*, Ed. Kay Hailbronner vd., Şen

Matbaa, 2009, s. 397-428 (yabancı yatırım).

Erten, Rifat. *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü*. Sözkesen Matbaacılık, Ankara, 2005 (yabancılar hukuku).

European Convention on Human Rights (1950), https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR.

Gölcüklü, İlyas. “Güncel Gelişmeler Işığında Yatırım Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması: Problemler ve Çözüm Önerileri.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 40, S. 1, 2020, s. 125-141.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. 30. Baskı, Ekin Basım Yayın, Bursa, 2021.

Gülbüz Usluel Aslı E.. *Türk Özel Hukukunda Özellikle Anonim Şirketlerde Ticari Sırrın Korunması*. Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), TBMM (S. Sayısı: 393), Dönem: 23, Yasama Yılı: 3, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c089/tbmm23089050ss0393.pdf>.

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), <https://icsid.worldbank.org/>.

Kale, Serdar/ Keser, Salih. “Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akif Aydın’a Armağan, C. 21, S. 2, 2015, s. 701-725.

Karaağaç, Ömür. *Nitelikli Yabancı Yatırımcı Kavramı ve Buna Bağlı Hüküm ve Sonuçlar*. Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Milletlerarası Özel Hukuk Kongresi, Ed. Bilgin Tiryakioğlu vd., Yetkin Yayınları, Ankara, 2023, s. 223-244.

Karaahmetoğlu, Atanur. “İş Sırrı ve Ticari Sır Bağlamında Anonim Şirketlerde Yönetim Kurulu Üyelerinin Rekabet Yasağına Aykırılıktan Doğan Sorumluluğu.” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, Prof. Dr. M. Fatih UŞAN’a Dekanlıkta 10. Yıl Anısına Teşekkür Armağanı, S. 2, 2022, s. 1293-1334.

Karaoğlu, Ali Osman. *Yabancı Yatırımların Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*. On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2019.

Karslı, Abdurrahim. *Medeni Muhakeme Hukuku*. 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020.

Kaya, Talat. “Dünyadaki Örnekler Işığında Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Uygulamasına Eleştirel Bir Bakış.” *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, 2021, s. 115-132.

Kazancı - İçtihat Bilgi Bankası, <https://lib.kazanci.com.tr/>.

Kiper, Osman. *Hukuk Dâvalarında Kanıtlar*. Adil Yayınevi, Ankara, 1995.

- Kuru, Baki. *Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt I*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- Kurt Konca, Nesibe. *Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.
- Konuralp, Halûk. *Medenî Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.
- Legislazjoni Malta, <https://legislation.mt/eli/cap/188/eng/pdf>;
<https://legislation.mt/eli/sl/188.6/eng/pdf>.
- Lexpera-Hukuk Bilgi Sistemi, <https://www.lexpera.com.tr/>.
- Metin, Yüksel. *Ölçülülük İlkesi Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Muşul, Timuçin. *Medenî Usul Hukuku*. 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. 24. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024.
- Özekes, Muhammet. *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*. Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- Özel, Sibel. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 23, S. 1-2, 2011, s. 599-617.
- Özraşit, Ticen. *Türk, İngiliz ve K.K.T.C. Medeni Usul Hukuklarında Deliller ve Delillerin Toplanması İlişkin Temel Kavramlar ile Güncel Sorunlar*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Öztürk, Necla. *Yatırım Yoluyla İkamet Etme ve Vatandaşlık Kazanma*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022,
- Pekcanıtez, Hakan. “Hukuki Dinlenilme Hakkı.”, *Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000, s. 753-791.
- Pekcanıtez, Hakan/ Atalay, Oğuz/ Özekes, Muhammet. *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı*, 12. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2024.
- Sağlam, Fazıl. *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1982.
- Sulu, Muhammed. *Ticari Sırların Korunması*. 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Şener, Sefer/ Kılıç, Cüneyt. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye.” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 2008, s. 22-50.
- Tanör, Bülent/ Yüzbaşıoğlu, Necmi. *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. 21. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2023.
- Tanrıver, Süha. “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı.” *Türkiye*

Barolar Birliği Dergisi, S. 53, 2004, s. 191-215 (medeni yargı).

Tanrıver, Süha. *Medenî Usûl Hukuku*, Cilt I. 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024 (medeni usul).

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Yasama Yılı: 1, C. 17, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c017/tbmm22017090.pdf>.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk/a11602>.

Tiryakioğlu, Bilgin. *Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması*. Sözkese Matbaası, Ankara 2003.

Toksoy, Gökçen Elif. *Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Kazanılması: Problemler ve Çözüm Önerileri*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Toraman, Barış. “Medeni Usul Hukukunda İspat Hakkına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ’e Armağan, C. 16, Özel Sayı, 2014, s. 1483-1523.

Töre, Nazlı. “Yatırım Yoluyla İkamet ve Vatandaşlık, Residence and Citizenship Through Investment.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 39, 2019, s. 83-108.

Töre, İrem. “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye Mevzuatı.” *EÜHFD*, C. XIX, S. 3-4, 2015, s. 123-148.

Turanboy, Asuman. “Ticari Sır.” *Prof. Dr. Tuğrul Ansay’a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 349-369.

Tutumlu, Mehmet Akif. *Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medenî Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*. 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Tyler, Tom R. “Procedural Justice and the Courts.”, *Court Review*, C. 44, S. 1/2, 2007, s. 25-31.

Umar, Bilge/ Yılmaz, Ejder. *İspat Yükü*. 2. Baskı, Kazancı Hukuk Yayınları, 1980.

Uşan, M. Fatih. *İş Hukukunda İş Sırrının Korunması (Sır Saklama ve Rekabet Yasağı)*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

Uygun, Oktay. *1982 Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*. Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1992.

UN Trade&Development (UNCTAD), <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024>.

US Citizenship and Immigration Services (USCIS), <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>; <https://www.uscis.gov/sites/default/files/document/policy-manual-updates/20221006-EB5ReformAndIntegrityAct.pdf>.

US Department of State, <https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/turkey/>.

- Üçüncü, Hilal. *Medenî Yargılama Hukukunda Kişisel Verilerin ve Sırların Korunması*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Yackee, Jason Webb. “Bilateral Investment Treaties, Credible Commitment, and the Rule of (International) Law: Do BITs Promote Foreign Direct Investment?.” *Law & Society Review*, C. 42, S. 4, 2008, s. 805-832.
- Yeşiltepe, Salih Önder. “Ticari Sır-İş Sırrı.” *Doç. Dr. Mehmet SOMER’e Armağan*, İstanbul, 2006, s. 403-421.
- Yıldırım, Fikret. *Ticari Sır Bakımından Aleniyet İlkesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yılmaz, Alper Çağrı. “Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Yatırımcı Vatandaşlık Olgusu: Ius Pecuniae.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 38, S. 1, 2018, s. 191-216 (yatırımcı vatandaşlık).
- Yılmaz, Alper Çağrı. *Vatandaşlığın Yatırım Yoluyla Kazanılmasında Fiili İkamet Şartı: Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme*. Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Meseleler Sempozyumu, Ed. Vahit Doğan vd., Savaş Yayınevi, Ankara, 2019, s. 95-97 (yatırım).
- Wehrlé, Frédéric/ Pohl, Joachim. “Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices.” *OECD Working Papers on International Investment*, 2016/02, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2016/06/investment-policies-related-to-national-security_g17a281a/5jlwrrf038nx-en.pdf, s. 1-80.